

БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

ГОДИШЕН ОТЧЕТ • 1994

Издание на Българската народна банка
1000 София, пл. „Княз Александър Батенберг“ № 1
Телефон: 85-51
Телекс: 24090, 24091
Факс: 880558, 884401
Печат: Полиграфична база на БНБ

**Уважаеми г-н Председател
на Народното събрание!
Уважаеми госпожи и господа
народни представители!**

В съответствие със Закона за БНБ, член 1, алинея 2 Българската народна банка се отчита за дейността си пред Народното събрание. Имам честта да ви представя съгласно член 54 от споменатия закон Отчета на Българската народна банка за 1994 година.

A black and white image of a handwritten signature in white ink on a black background. The signature is cursive and appears to read 'T. Valtchev'.

**Проф. Т. Вълчев, д. ик. н.
Управител на Българската
народна банка**

РЪКОВОДСТВО НА БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА БАНКА

ЧЛЕНОВЕ НА ПЛЕНАРНИЯ СЪВЕТ

проф. Тодор Вълчев, д. ик. н.
Венцеслав Димитров, к. ик. н.
проф. Георги Петров, д. ик. н.
Димитър Костов
Деян Попов
Ганчо Ганчев, к. ик. н.¹
Олег Недялков²
Константин Димитров³

доц. Милети Младенов, к. ик. н.
Ганчо Колев
Любомир Филипов
Камен Тошков
Розалина Нацева, к. ик. н.
Стоян Шукеров
Борислав Стратев⁴
Любомир Христов, к. ик. н.⁵

ЧЛЕНОВЕ НА УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ

проф. Тодор Вълчев, д. ик. н.
доц. Милети Младенов, к. ик. н.
Ганчо Колев
Любомир Филипов

Камен Тошков
Розалина Нацева, к. ик. н.
Стоян Шукеров
Борислав Стратев⁴
Любомир Христов, к. ик. н.⁵

¹ Ганчо Ганчев е член на Пленарния съвет от 8 декември 1994 г.

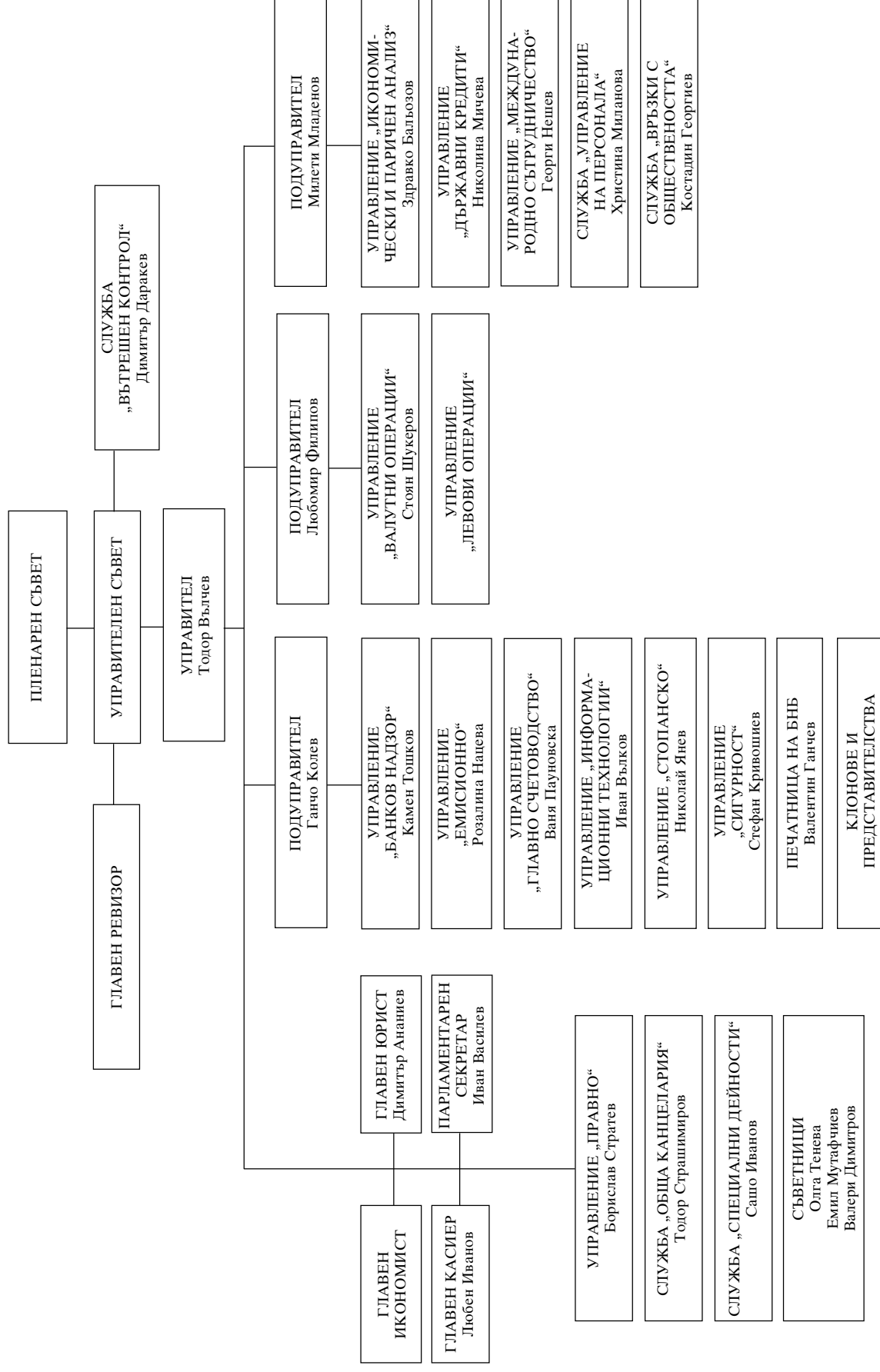
² Олег Недялков е член на Пленарния съвет до 8 октомври 1994 г.

³ Константин Димитров е член на Пленарния съвет до 28 октомври 1994 г.

⁴ Борислав Стратев е член на Управителния съвет и на Пленарния съвет от 8 септември 1994 г.

⁵ Любомир Христов е член на Управителния съвет и Пленарния съвет до 1 август 1994 г.

(към 31 март 1995 г.)

Съдържание

I.	Основни тенденции в развитието на световната икономика	
1.	Развити страни	11
2.	Страни в преход към пазарна икономика	13
3.	Развиващи се страни	15
II.	Обща характеристика на икономиката	
1.	Брутен вътрешен продукт	19
2.	Заетост	22
3.	Доходи и разходи на населението	26
4.	Цени	29
5.	Външна търговия	35
6.	Платежен баланс	41
7.	Външен дълг	43
III.	Фискална политика	
1.	Консолидиран държавен бюджет	47
2.	Бюджетен дефицит	48
3.	Финансиране на бюджетния дефицит	48
4.	Вътрешен държавен дълг	51
IV.	Парична политика	
1.	Парично предлагане	56
2.	Резервни пари и паричен мултипликатор	58
3.	Вътрешен кредит	61
4.	Парични инструменти и паричен пазар	63
5.	Лихви по операциите на търговските банки	69
6.	Емисионна дейност	72
7.	Валутна политика	75
V.	Банков надзор	83
VI.	Финансови резултати от дейността на БНБ	89
VII.	Развитие на банковата и платежната система	
1.	Състояние на платежната система	97
2.	Правно регулиране на банковата дейност	98
3.	Балансови резултати от дейността на търговските банки	99

4.	Връзки с международни финансови институции _____	101
5.	Персонал и квалификация _____	104
VIII. Основни насоки на паричната политика през 1995 г. и 1996 г. _____		105
Приложения _____		111

Абревиатури

БВП	<i>брутен вътрешен продукт</i>
БИСЕРА	<i>Банкова интегрирана система за електронни разплащания</i>
БОРИКА	<i>Банкова организация за разплащания с използване на карти</i>
БУС	<i>банков унифициран стандарт</i>
ДВ	<i>„Държавен вестник“</i>
ДОО	<i>Държавно обществено осигуряване</i>
ДФРР	<i>Държавен фонд за реконструкция и развитие</i>
ДЦК	<i>държавни ценни книжа</i>
ЕАСТ	<i>Европейска асоциация за свободна търговия</i>
ЕБВР	<i>Европейска банка за възстановяване и развитие</i>
ЕИБ	<i>Европейска инвестиционна банка</i>
ЕС	<i>Европейски съюз</i>
ЗБКД	<i>Закон за банките и кредитното дело</i>
ЗДБ	<i>Закон за държавния бюджет</i>
ЗУНК	<i>Закон за уреждане на необслужваните кредити, договорени до 31 декември 1990 г.</i>
ЛИБОР	<i>лондонски междубанков лихвен процент</i>
МБИС	<i>Международна банка за икономическо сътрудничество</i>
МВФ	<i>Международен валутен фонд</i>
МИБ	<i>Международна инвестиционна банка</i>
МС	<i>Министерски съвет</i>
МТВИС	<i>Министерство на търговията и външноикономическото сътрудничество</i>
МТСТ	<i>Министерство на труда и социалните грижи</i>
МФ	<i>Министерство на финансите</i>
НСИ	<i>Национален статистически институт</i>
ОББ	<i>Обединена българска банка</i>
ОИСР	<i>Организация за икономическо сътрудничество и развитие</i>
РБ	<i>републикански бюджет</i>
СБ	<i>Световна банка (Международна банка за възстановяване и развитие – МБВР)</i>
ТБ	<i>търговски банки</i>

I. Основни тенденции в развитието на световната икономика

Анализът на основните тенденции в световната икономика и на хода на пазарните реформи в източноевропейския регион позволява да се направи оценка както на възможностите пред България за експортноориентиран растеж, така и на постигнатото от нея в сравнение с бившите ѝ партньори от СИВ. Като малка страна с отворена икономика България е силно зависима от външното търсене на продукцията ѝ. В същото време тя не би могла да осъществи конкурентоспособно предлагане на международните пазари – дори при подобряваща се конюнктура, – без да реструктурира и модернизира редица производства. Изборът на приоритети в хода на стопанските преобразования като част от една цялостна и ясна национална стратегия за икономическо развитие е вътрешният фактор, който би могъл да ускори прехода, отговаряйки своевременно и адекватно на вече появяващите се външни стимули.

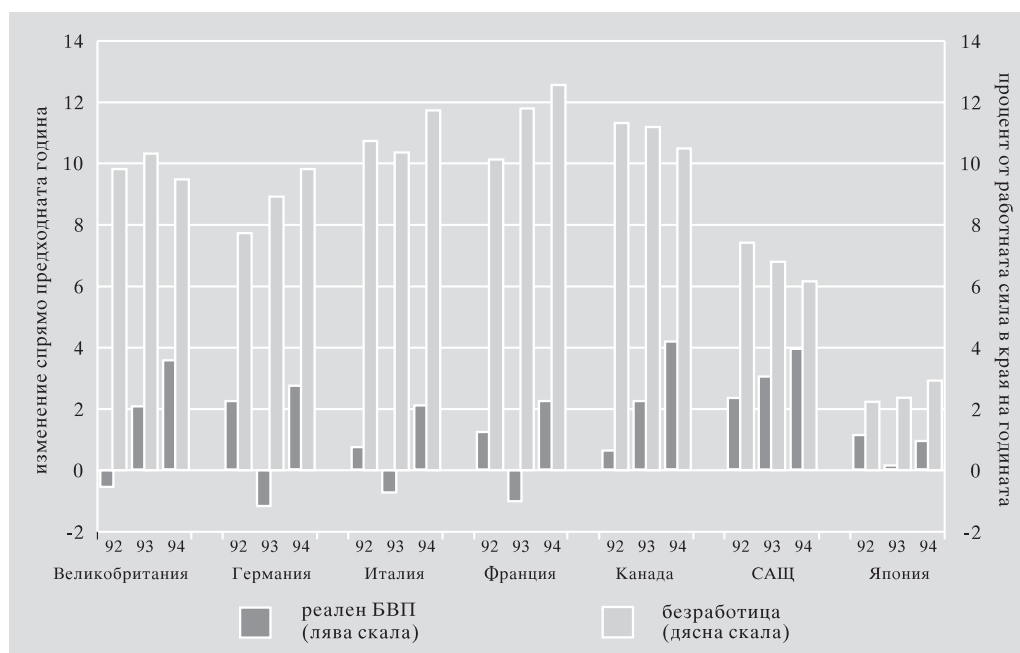
След няколко поредни години на неблагоприятна стопанска конюнктура в света и на Балканския полуостров през 1994 г. преобладават положителни тенденции. *Световното производство* нараства с около 3% – темп, два пъти по-висок от средния за периода 1990 – 1993 г. *Световната търговия* отбелязва бурен растеж (около 9%), надминаващ с 3% прогнозите от началото на годината. След САЩ, Канада, Австралия и Великобритания останалите развити страни също излязоха от дълбоката циклична рецесия в началото на 90-те години. В редица държави, извършващи преход към пазарна икономика, започна дългоочакваното възстановяване на икономическия растеж. Средно за развиващите се страни също бе отбелязан характерният за последните две-три години относително стабилен растеж. Прогнозите за 1995 г. предвиждат ново значително увеличение на световното производство с около 3.5% и на международния търговски обмен с около 8%. Така външната среда, в която функционира българската икономика, за първи път от началото на стопанската реформа създава възможности за насърчаване на износа и производството, произтичащи от нарасналото външно търсене.

1. Развити страни

За първи път от началото на 90-те години икономиките на индустриално развитите държави регистрират еднопосочни тенденции, обусловени от процеса на възстановяване след неотдавнашната рецесия. Бързината и степента на оживлението в повечето от тях надминаха първоначалните очаквания и прогнози – през 1994 г. те отбелязаха относително висок среден темп на растеж на реалния БВП (около 3%). Въпреки общата тенденция към нарастване на съвкупното търсене и производството характерният за последните години асинхрон в икономическите цикли на тази група страни се запазва. Само в САЩ натоварването на производствените мощности се оценява засега като по-високо от нормалното, в останалите страни растежът все още не е превишил потенциалното производство. Стимулът за възобновяване и ускоряване на растежа в индустриалните държави през последните две-три години обикновено се приписва на макроикономическата (най-вече паричната) политика: основните лихвени проценти бяха неколккратно понижавани – в САЩ до края на 1992 г., в Япония до есента на 1993 г., в Германия до средата на 1994 г.; мерките на фискалната политика са използвани по-ограничено (главно в Япония).

РЕАЛЕН БВП И БЕЗРАБОТИЦА ВЪВ ВОДЕЩИТЕ ИНДУСТРИАЛНИ ДЪРЖАВИ

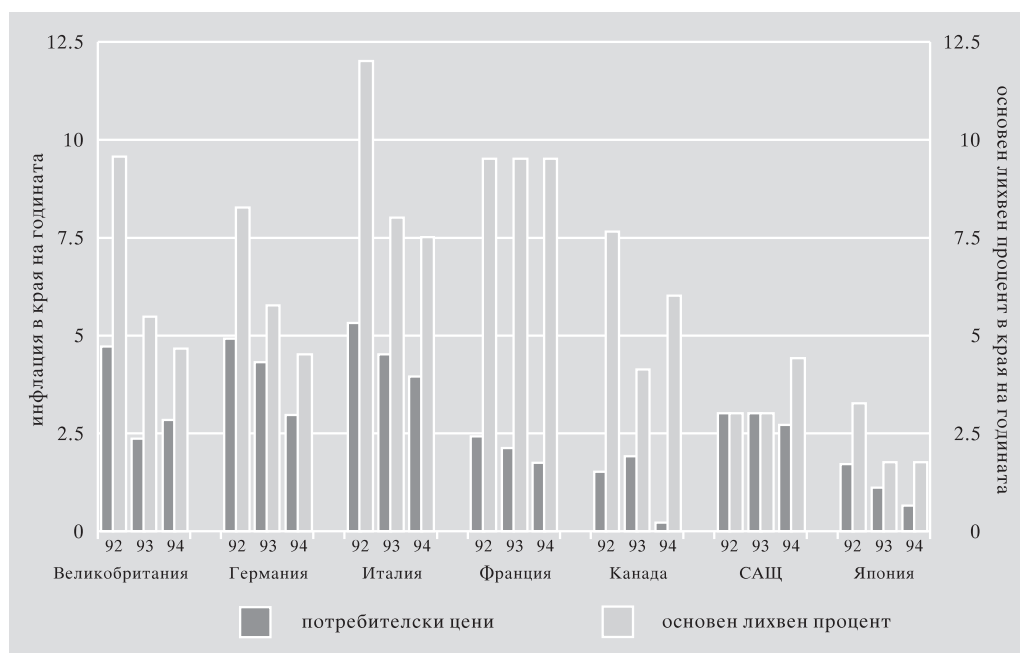
(%)

Източник: МВФ, Институт за икономически изследвания – Хамбург, БНБ.

ИНФЛАЦИЯ И ОСНОВЕН ЛИХВЕН ПРОЦЕНТ ВЪВ ВОДЕЩИТЕ ИНДУСТРИАЛНИ ДЪРЖАВИ

(%)

Източник: МВФ, Институт за икономически изследвания – Хамбург, БНБ.

Западна Европа

Независимо от утвърждаването и ускоряването на растежа в Западна Европа в страните от този регион продължава да се наблюдава непълно натоварване на производствените мощности. Това предполага увеличаването на реалния БВП през 1995 г. (с нови 3% според преобладаващите прогнози) все още да не бъде съпроводено с нарастващи инфлационни очаквания. Предвижда се инфлацията средно за региона да остане на най-ниските си за последните три десетилетия равнища от около 2.5% (според индекса на потребителските цени), а вече хроничната висока безработица слабо да намалее.

Във *Великобритания*, която първа в Западна Европа преодоля рецесията, оживлението на производството набира скорост през 1994 г. и допринася за съществен спад на безработицата. В същото време повишаването на основните лихви през есента на 1994 г. е сигнал за известни опасения от инфлация. След стабилизирането на производството през втората половина на 1993 г. през 1994 г. в *Германия* е отбелязан растеж от около 2.3%, като се очаква той да достигне 2.8% през 1995 г. Подобни темпове са характерни и за реалния БВП на *Франция*. В *Италия* рязкото реално обезценяване на лирата след излизането ѝ от европейския валутно-курсов механизъм подобри конкурентоспособността на италианския износ и допринесе за слабо изразен икономически растеж.

САЩ

Икономиката на САЩ през 1994 г. отбеляза за пореден път значителен растеж (3.8%), като превиши потенциалното производство. Инфлацията преустанови спадането си. Федералната резервна система реагира още през февруари, повишавайки основните лихви – мярка, неколкратно повторена в течение на годината. Предвижда се опасенията от „прегриване“ и нарастващи инфлационни очаквания да доведат до по-умерен темп на растеж през 1995 г. (около 2.5%) вследствие на парични и финансови рестрикции.

Япония

Икономиката на Япония последна от развитите страни даде признаци за излизане от продължителния застой, макар засега те да са все още колебливи. Възстановяването на растежа, който се очертава да бъде относително слаб в близко бъдеще, стана възможно за сметка на нарасналия с 3 процентни пункта за периода след 1991 г. структурен бюджетен дефицит в резултат на поредицата фискални стимули. Необходимостта от фискална консолидация и реалното поскъпване на йената ще ограничават в краткосрочна перспектива възможностите за растеж на японската икономика.

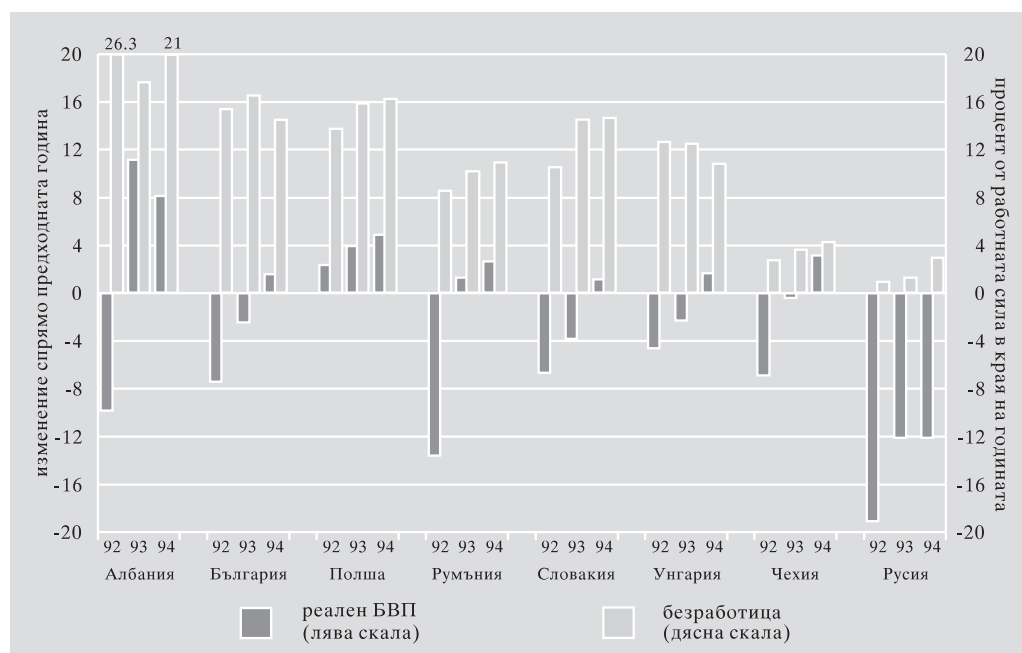
Възстановяването на растежа в развитите страни, особено в Западна Европа, съживява външното търсене, което на свой ред съдейства за нарастване на съвкупното търсене в България. Преминаването обаче към по-силно изразен растеж ще зависи от това, дали българската икономика ще може да се възползва от благоприятните изменения в глобалната стопанска среда, като отговори на засилващото се търсене с адекватно предлагане, т.е. конкурентоспособно производство. В противен случай нарасналото външно търсене би се отклонило или насочило към продукцията на регионални конкуренти.

2. Страни в преход към пазарна икономика

1994 г. е повратна и за част от държавите, извършващи преход към пазарно стопанство, като период на възстановяване на икономическия растеж. Доколкото обаче относителният дял на централноевропейските страни във външната търговия на България не е особено голям, процесите на стопанско оживление в тях не допринасят за съществено нарастване на външното търсене, а оттук и за стимулиране на аналогични тенденции в българската икономика. В Русия и Украйна – страните от региона с традиционно значителен дял в стокообмена на България и следователно с по-голямо значение за стопанските процеси в страната, не бяха наблюдавани чувствителна стабилизация и стопанско оживление, като макроикономическата неопределеност се запазва и за 1995 г.

РЕАЛЕН БВП И БЕЗРАБОТИЦА В СТРАНИТЕ ОТ ЦЕНТРАЛНА И ИЗТОЧНА ЕВРОПА

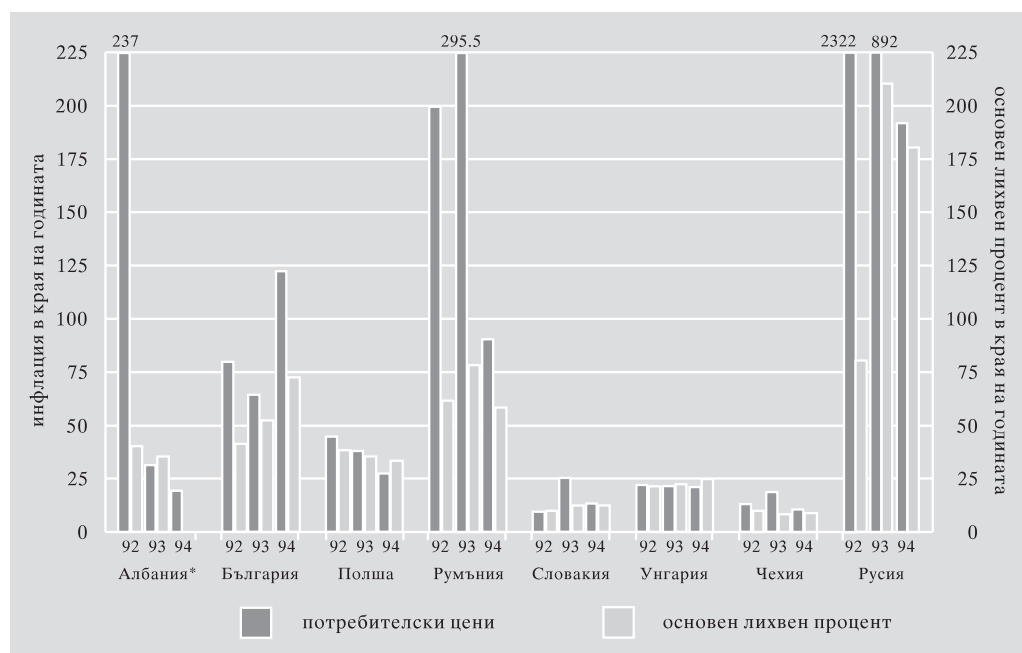
(%)

Източник: МВФ, ЕБВР, Банка за международни разплащания – Базел, БНБ.

ИНФЛАЦИЯ И ОСНОВЕН ЛИХВЕН ПРОЦЕНТ В СТРАНИТЕ ОТ ЦЕНТРАЛНА И ИЗТОЧНА ЕВРОПА

(%)

* БНБ не разполага с данни за основния лихвен процент в Албания през 1994 г.

Източник: МВФ, ЕБВР, Банка за международни разплащания – Базел, БНБ.

Относително висок в сравнение с предварителните очаквания е темпът на растеж на реалния БВП в страните от **Централна Европа**. **Чехия** отбелязва първа година на икономически растеж след началото на прехода. Макро-икономическата характеристика на страната е най-благоприятната спрямо тези на реформиращите се икономики: безработицата, инфлацията, лихвите се запазват най-ниски в региона, текущата сметка на платежния баланс отново

е положителна, фискалната политика не създава трайни дефицити. Вече трета година *Полша* регистрира положителен растеж (почти 5% през 1994 г.). За поредна година, макар и бавно, спада и инфлацията (малко над 25% през 1994 г.), а с нея – и основните лихвени проценти. През 1994 г. намаля съществено и дефицитът по текущата сметка на страната. Проблем остава високата, все още растяща безработица (превишила 16% от работната сила през 1994 г.). За *Унгария* изминалата година е по-неблагоприятна. Страната също отбеляза първа година на икономически растеж. Пореден спад има безработицата. Инфлацията обаче вече трета година упорито остава почти непроменена, което обяснява двукратното повишаване на основния лихвен процент след постепенното му намаляване до есента на 1993 г. Сериозен проблем за унгарската икономика продължават да бъдат бюджетният и търговският дефицит, както и външният дълг. *Словакия* също е в групата на икономиките в преход, регистрирали първа година растеж на БВП. Останалите ѝ макроикономически показатели обаче почти не се подобриха през 1994 г., а някои дори се влошиха.

На **Балканския полуостров** растежът на производството бе повторен (след 1993 г.) в Албания и възобновен в Румъния и в България. Останалите макроикономически параметри на тези балкански страни обаче са разнопосочни и като цяло по-неблагоприятни в сравнение с аналогичните за Централна Европа. Сред *бившите югославски републики* най-оптимистична макроикономическа картина се очертава в Словения и донякъде в Хърватско. За воюващите страни статистическата информация остава ненадеждна.

В **републиките от бившия СССР** продължават да се наблюдават разнородни и разнопосочни икономически процеси. По степен на макроикономическа стабилизация *прибалтийските страни* се приближават до централноевропейските. *Киргизия, Молдова, Русия и Казахстан* също показват признаци на известно стабилизиране и начало на преход към положителни стопански изменения.

Отпадането на България от групата на относително по-бързо реформиращите се държави крие сериозна опасност, тъй като би могло да постави страната в изолация, водеща до тежки икономически последици. Колкото условно и ориентировъчно да е едно приблизително международно сравнение на основните макроикономически параметри в страните от Централна и Източна Европа, наблюдаваното изоставане на България по отношение на стабилизацията буди тревога. Забавянето на приватизацията и на структурните реформи, отлагането на решението на проблема с взаимната задлъжнялост между секторите и фирмите в българската икономика и невъзможността да бъдат наложени твърди бюджетни ограничения на стопанските агенти, продължаващото отсъствие на национален консенсус относно стопанската стратегия на страната крият опасност от задълбочаване на икономическата криза, финансов срив и нарастване на социалното недоволство.

3. Развиващи се страни

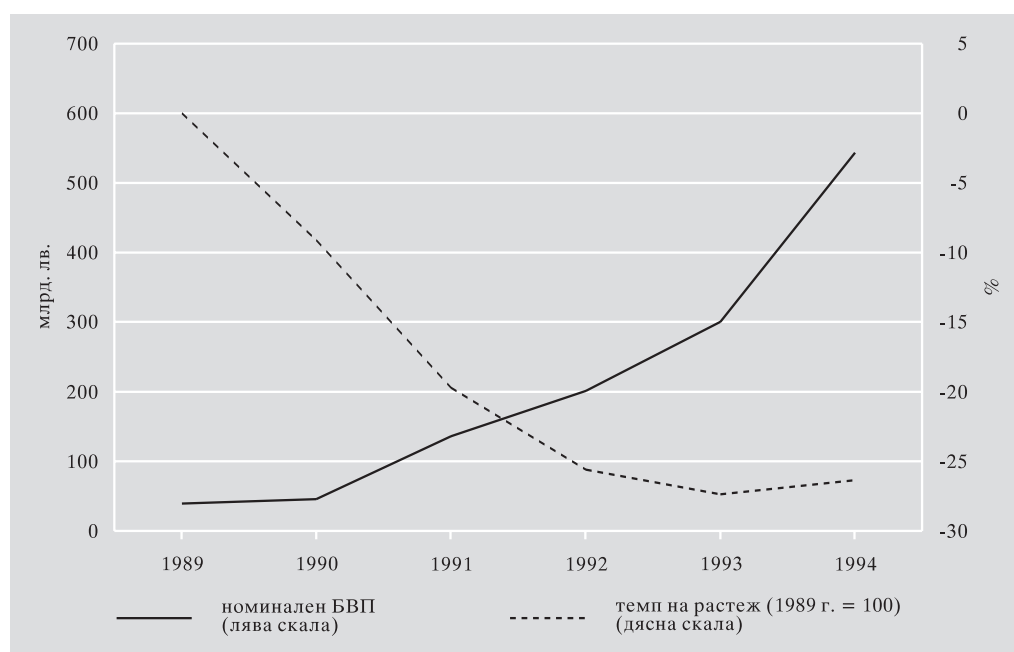
Значението на развиващите се страни за външноикономическите връзки на България намаля през 1994 г. На тези относително по-отдалечени (с изключение на арабския регион) държави се падат под 15% от българския износ и внос. Бързият темп на растеж (средно между 5 и 6% трета поредна година) в тази група е предпоставка за незатихващо търсене на техните пазари, а богатството на природни ресурси или сравнително изгодното предлагане на готова продукция в някои от тях предоставят възможности за активизиране и оптимизиране на взаимния търговски обмен.

II. Обща характеристика на икономиката

1. Брутен вътрешен продукт

През 1994 г. номиналният БВП на Република България достигна 543.5 млрд. лв.¹ Според оценката на НСИ той е с 1.4% по-голям в сравнение с предходната година. За първи път след 1989 г. БВП бележи, макар и слабо, реално нарастване.² Данните на НСИ се основават на подобрена методика за набиране и обобщаване на информацията за националните сметки, включваща разработването на нови сметки. Това позволи да се сближат оценките за БВП по различните методи. В сравнение с предходните години при разработването на националните сметки през 1994 г. е постигната по-голяма съгласуваност в динамиката на паричните и стоковите потоци.

БВП ПРЕЗ 1989 – 1994 г.

Източник: НСИ, БНБ.

БВП по елементи на крайно търсене

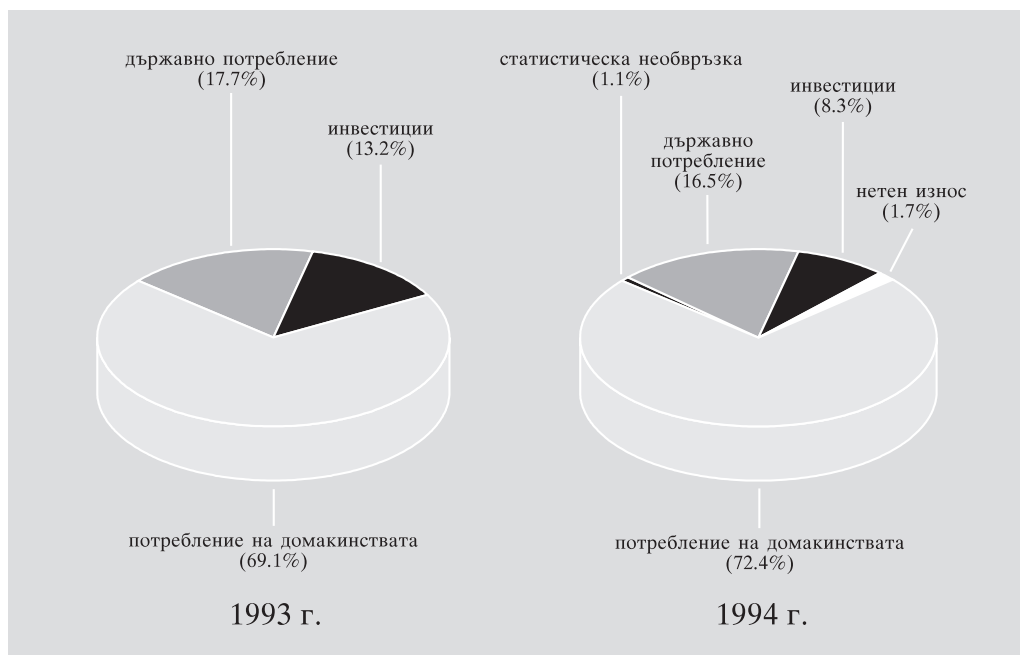
Крайното търсене през 1994 г. се оценява на 549.5 млрд. лв., като динамиката и структурата на съвкупното вътрешно търсене отново остават определящ фактор за динамиката на БВП. Но стимулите за износителите и осъпяването на вноса (в резултат на нехарактерното за предходните две години рязко номинално обезценяване на националната валута) доведоха до преодоляване на тенденцията страната да е нетен вносител. През 1994 г. нетният износ³ се оценява по предварителни данни на около 1.7% от БВП.

¹ По оценка на НСИ.

² Темповете на промяна на БВП за всяка една от трите години са изчислени по цени от предходната.

³ За 1994 г. НСИ е отчетел само нетния износ на стоки.

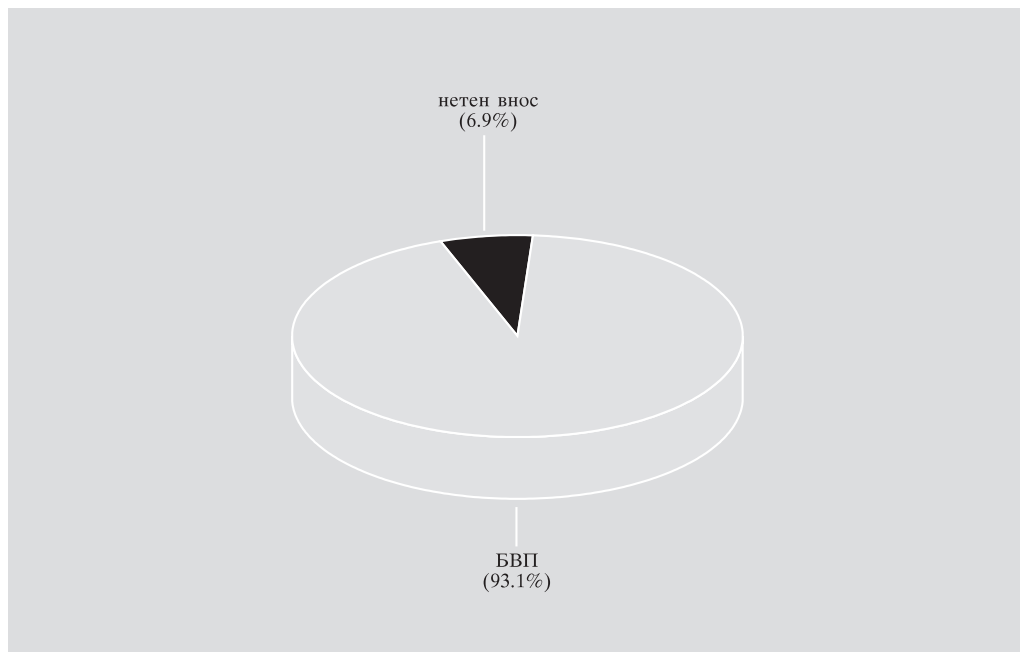
БВП ПО ЕЛЕМЕНТИ НА КРАЙНО ТЪРСЕНЕ

Източник: НСИ, БНБ.

Потребление. Потреблението на домакинствата се оценява на около 401.9 млрд. лв. и в реално изражение остава почти на равнището от предходната година. Държавното потребление е 91.9 млрд. лв., а в реален израз е с 12% по-малко.

РАЗЛИКА МЕЖДУ КРАЙНО ТЪРСЕНЕ И БВП ПРЕЗ 1993 г.

Източник: НСИ, БНБ.

Инвестиции. През 1994 г. брутните инвестиции в икономиката се оценяват на около 46.2 млрд. лв. по текущи цени, като в реално изражение са с около 36% по-малко спрямо предходната година. Реалното свиване на брутните инвестиции с около 30% през всяка една от последните три години (съпътствано с още по-голямо намаление на нетните инвестиции) значително съкря-

Отраслова структура на БВП

щава възможностите за експортно насочен дългосрочен икономически растеж на страната, тъй като българските стоки сериозно изостават от изискванията за качество на международните пазари.

Различната динамика в изменението на компонентите на крайното търсене през 1994 г. доведе до някои промени в неговата структура. Относителният дял на потреблението на домакинствата продължи да се увеличава – с още 3.3 пункта в сравнение с 1993 г. – до 72.4%. Намалява относителният дял на държавните покупки и инвестициите, като спадането при последните е значително – над 5 пункта.

Промишленост и селско и горско стопанство. Общият ефект на промените във вътрешното и външното търсене през 1994 г. задълбочи измененията в отрасловата структура на БВП. Най-съществен принос за реалния растеж на БВП имат „Промишлеността“ и „Селското и горското стопанство“. За първи път в последните три години тези отрасли отбелязват реален растеж – съответно от 2.6% и 10.8% спрямо 1993 г. За реалното увеличаване темповете на производство в промишлеността допринасят главно появилите се в резултат на обезценяването на националната валута благоприятни възможности за увеличаване на износа. Относително по-добре използваха създалата се макроикономическа конюнктура предприятията от подотраслите „Стъкларска и порцеланово-фаянсова промишленост“, „Целулозно-хартиена промишленост“, „Химическа и нефтопреработвателна промишленост“, „Цветна металургия“, „Черна металургия“. Поради продължаващото свиване на вътрешното търсене трудности продължават да изпитват подотраслите, свързани пряко с крайното потребление на населението и държавните покупки – „Хранително-вкусова промишленост“, „Електротехническа и електронна промишленост“, „Машиностроене и металообработка“, „Каменовъглена промишленост“, „Производство на електро- и топлоенергия“. Неблагоприятно въздействие върху производството в някои от тези отрасли („Хранително-вкусова промишленост“, „Каменовъглена промишленост“, „Производство на електро- и топлоенергия“) имаше и политиката на увеличаване държавната намеса в ценообразуването. Това доведе до увеличаване на разликата между разходите за производство и продажната цена на стоките и услугите, произвеждани от тези отрасли, и съдейства за намаляване на предлагането им.

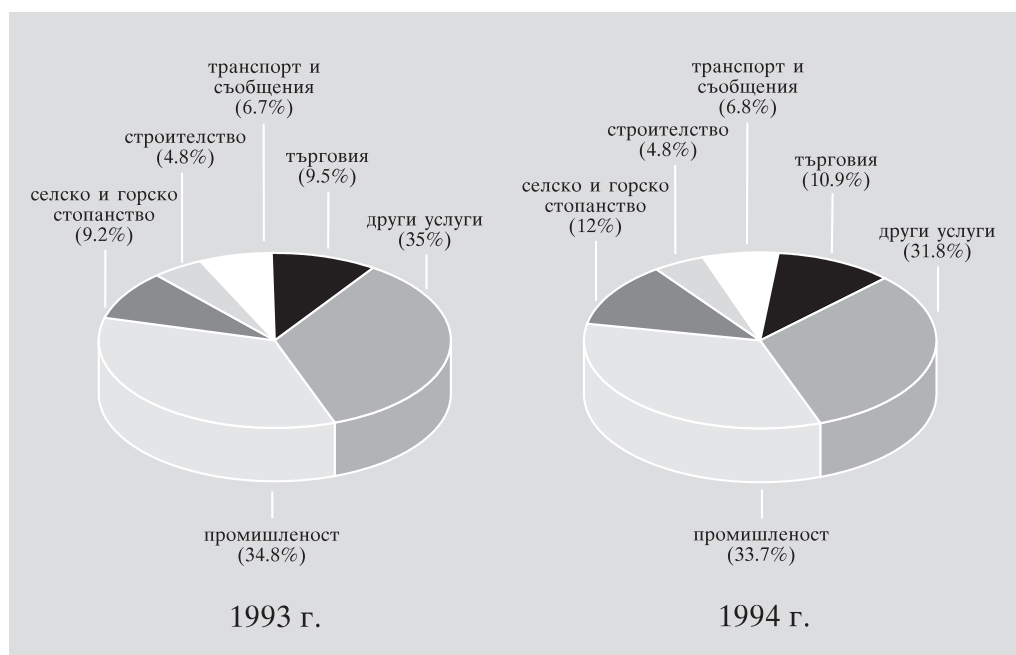
След значителния спад през последните две години се наблюдава начало на възстановяване в отрасъл „Селско и горско стопанство“. Освен на благоприятните метеорологични условия и стимулите чрез валутния курс реалното увеличение на селскостопанското производство през 1994 г. е резултат и на разширяването на производството в домашните стопанства, осигурили над 80% от произведената през годината селскостопанска продукция.

Услуги. Увеличеното производство в отраслите „Промишленост“ и „Селско и горско стопанство“ създаде предпоставки и за реално увеличение на съпътстващите тяхната дейност услуги – транспортни, съобщителни, търговски, бизнесуслуги. Продължава обаче реалният спад на добавената стойност в някои от т. нар. „Други услуги“⁴ – „Наука и научно обслужване“, „Образование“, „Здравеопазване, физкултура, спорт, туризъм“. Това показва, че икономическата политика все още не е насочена към укрепване предлагането на факторите на производството, а оттук и към стимулиране на икономическия растеж.

Наблюдаваната отраслова динамика на производството през 1994 г. доведе до увеличаване относителните дялове на селското и горското стопанство (с 3.8 пункта) и на търговията (с 1.4 пункта) в структурата на БВП по отрасли за сметка на намаляване относителните дялове на „Други услуги“ и „Промишленост“, докато отраслите „Строителство“ и „Транспорт и съобщения“ запазват дяловете си.

⁴ В сектора „Други услуги“ се включват отраслите жилищно-комунално стопанство и битово обслужване, наука и научно обслужване, образование, култура и изкуство, здравеопазване, социално осигуряване, физкултура, отдих и туризъм, финанси, кредит и застраховка, управление.

ОТРАСЛОВА СТРУКТУРА НА БВП

Източник: НСИ, БНБ.

Секторна структура на БВП

През 1994 г. частният сектор в българската икономика продължи да се разширява. През периода в него бе произведен БВП за 149.3 млрд. лв. по текущи цени. Относителният му дял в БВП се увеличи с още 2.5 пункта в сравнение с 1993 г. и достигна 27.5%. Най-голяма е добавената стойност от услугите – 68.3 млрд. лв., или 45.7% от създадената в частния сектор, като повече от половината от нея е в отрасъл „Търговия“. По-бавни в сравнение с предходните години са темповете на увеличаване дела на частния сектор в промишлеността поради необходимостта от относително по-големи по размер инвестиции в основен капитал в сравнение с другите отрасли. Това показва също, че без промени в икономическата политика, създаващи ефективни стимули за увеличаване предлагането на факторите на производството, трудно ще се постигнат високи темпове на икономически растеж.

ДЯЛ НА ЧАСТНИЯ СЕКТОР В БВП

Показатели	1991	1992	1993	1994*
Частен сектор – общо	12.0	18.4	25.0	27.5
Селско и горско стопанство	5.4	6.7	7.2	8.9
Индустрия	2.7	4.3	6.3	6.0
Услуги	3.9	7.4	11.5	12.6

* Предварителни данни.

Източник: НСИ.

2. Заетост

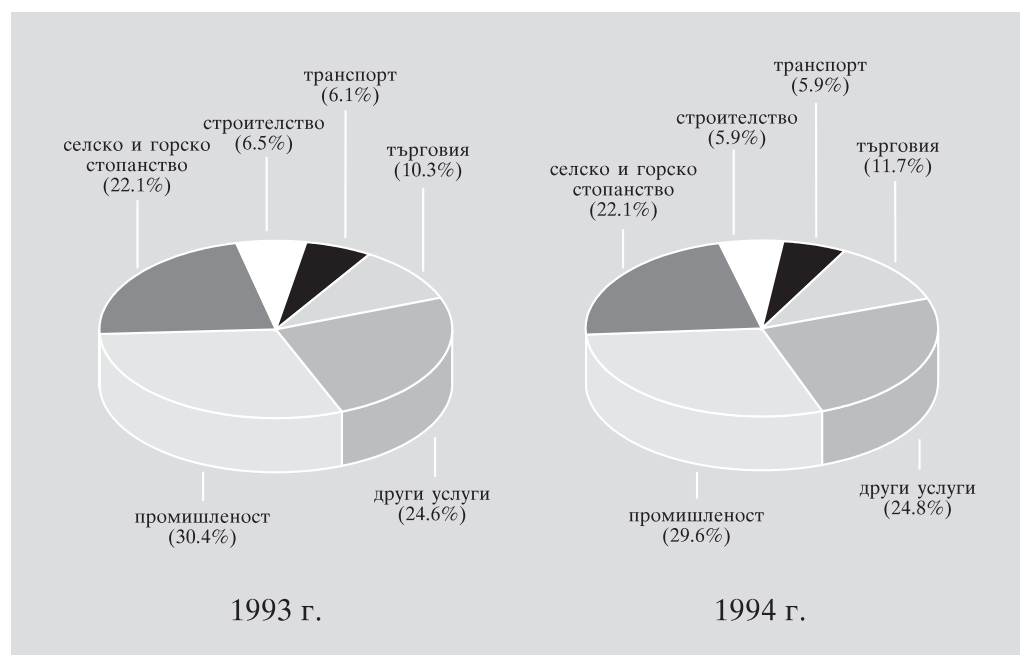
През 1994 г. общият брой на заетите⁵ в икономиката продължи (макар и бавно) да намалява. Кризата и реструктурирането на националното стопанство бяха в основата на устойчивия спад на заетостта през последните пет години. В същата посока от 1990 г. започнаха да влияят и отрицателните про-

⁵ Всички данни в раздела са на НСИ, освен ако не е посочен друг източник.

цеси в естественото движение на населението. Намаляващата раждаемост и покачващата се, макар и слабо, смъртност превърнаха естествения прираст в отрицателна величина. За 1994 г. населението на България намалява с 3.7⁰/₀₀, като неблагоприятното развитие на демографската ситуация показва признаци на устойчивост. Средногодишната заетост през годината достигна 3158 хил. души⁶, което е с 2% по-малко от равнището през предходната 1993 г. Намалението се дължи изцяло на свиването броя на работещите в държавния и кооперативния сектор, които за същия период са спаднали с 10.2%. По-бавният спад в общия размер на заетостта е за сметка на бързо разрастващия се частен сектор в икономиката, осигуряващ през 1994 г. работни места на 1097 хил. души. Заетостта в този сектор би могла да се увеличи по експертни оценки с още 150 – 200 хил. души, заети частично и работещи в „сивия“ сектор на икономиката.

Измененията на заетостта засягат в различна степен отделните отрасли в резултат на преодоляване спада в производството и преливане на значителен брой заети от общественения в частния сектор. През 1994 г. продължи общата тенденция към намаляване на заетостта в отраслите от добивната и преработващата промишленост за сметка на увеличаването на заетите в услугите (1.7%).

ОТРАСЛОВА СТРУКТУРА НА ЗАЕТОСТТА

Източник: НСИ, БНБ.

Промишленост

Заетостта в промишлеността през 1994 г. намалю с 4.5%. Свиването на работните места в най-големия отрасъл продължава въпреки преодоляването спада на производството. С особена сила това се отнася за предприятията от обществения сектор, където средносписъчният брой на персонала намалю с 69 хил. души, което е около 30% от общия спад в сектора. Намалюването на заетостта и в същото време повишаването обема на производството и реализацията са индикатори за процесите на реструктуриране на промишлените подотрасли и по-високата степен на използване на квалификацията и професионалната подготовка на заетите в тях.

През 1994 г. най-силно влияние върху намалението на заетостта в промишлеността имат подотраслите „Електротехническа и електронна промиш-

⁶ Данните са предварителни.

леност“ (спад от 18.4%)⁷; „Хранително-вкусова промишленост“ (10.6%); „Цветна металургия“ (8.6%); „Машиностроителна и металообработваща промишленост“ (8%) и „Други отрасли на промишлеността“ (45.3%). Това са производствата, които бяха най-силно засегнати както от разпада на пазарите на бившите социалистически страни, така и от продължаващото ембарго срещу Ирак и страните от бивша Югославия. На другия полюс бяха подотраслите, разчитащи основно на вътрешния пазар за реализация на собствената си продукция. Бурното развитие на издателската дейност позволи на полиграфическата и целулозно-хартиената промишленост да увеличат заетите в сравнение с предходната 1993 г. съответно с 14.3% и 9.3%. Държавната подкрепа за енергетиката помогна за нарастване както на производството, така и на заетите в бранша (1.8%). По същите причини растеж на заетостта през 1994 г. отчетоха нефтодобивната и газодобивната промишленост (5%) и черната металургия (0.9%).

Селско и горско стопанство

През 1994 г. в селското и горското стопанство са работили 698 хил. души. В сравнение с предходната година заетостта е намаляла само с 2%, което се дължи на значителното разрастване на частния сектор. За една година работещите в държавния и кооперативния сектор са намалели с 35.5%, докато заетите в частния са се увеличили с 16.2%. Продължаващата вече трета година реституция на земята прехвърли основния дял (над 77%) от работещите в обществения в частния сектор и в момента селското и горското стопанство е водещ сред всички отрасли по относителен дял на заетите в частния сектор.

Строителство

Силно ограничените възможности за външно и вътрешно инвестиране се оказаха изключително неблагоприятен фактор за работещите в строителството. През 1994 г. работните места в отрасъла са намалели най-много – с 11.2%, а в сравнение с началото на икономическата реформа – почти наполовина (51.5% от равнището на 1989 г.). През 1994 г. в отрасъла са закрити 23 хил. работни места, като всичките са от обществения сектор. В същото време в частния сектор са постъпили едва 4 хил. души. Относителният дял на отрасъла в общата структура на заетостта през годината намаля до 5.9%. Има основания да се предполага, че строителството притежава значителен дял от заетостта в „сивия“ сектор на икономиката поради ясно изразената сезонност и прекъсваемост на производствения процес.

Транспорт

През 1994 г. се наблюдава значително намаление (5.6%) на заетите в транспорта. На фона на общата благоприятна ситуация в областта на заетостта в сектора на услугите намалението на работните места в транспортния отрасъл се дължи на продължаващия спад в обема на реализираните услуги в обществения сектор. Поради спецификата на отрасъла и слабия темп на приватизация частният сектор се увеличава сравнително по-бавно (главно в областта на автомобилния транспорт).

Търговия

През 1994 г. заетите в отрасъл „Търговия“ отбелязват най-високо нарастване – 11.1%. Частният сектор на отрасъла е един от най-динамично развиващите се, осигурил около 70% от стокооборота в страната. Заетите с частна търговска дейност през 1994 г. се увеличават с около 63 хил. души, като относителният им дял нараства от 56.5% (през 1993 г.) на 67.8%. Всичко това в достатъчна степен компенсира редукцията на заетите в обществения сектор (24 хил. души) и определя нарастването дела на работещите в търговията в общата структура на заетостта с 1.4 пункта в сравнение с предходната 1993 г.

Други услуги

Средносписъчният брой на заетите в този отрасъл през 1994 г. е намалял само с 5 хил. души, като спадът е над два пъти по-бавен от средния спад на заетостта в страната. Повечето от подотраслите си запазват равнището на за-

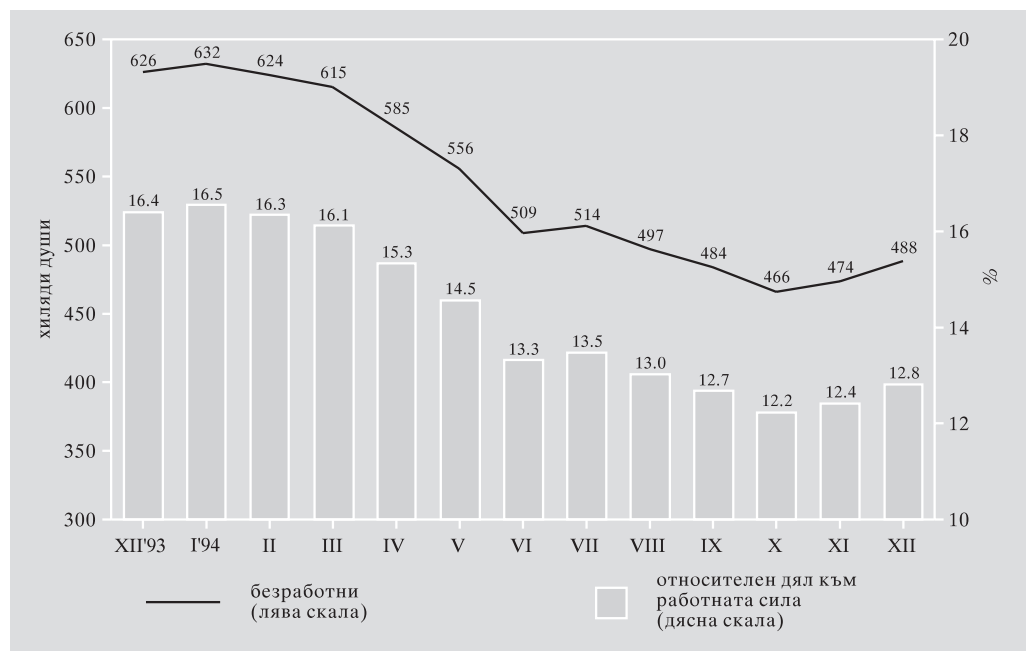
⁷ Данните за подотрасловата заетост се отнасят само за обществения сектор на промишлеността.

етост от предходната 1993 г. Съществено ограничаване на работните места през 1994 г. продължават да отчитат науката и образованието, съответно с 5% и 1.9%. През годината продължи разширяването на финансово-кредитния подотрасъл, който нарасна спрямо 1993 г. с повече от 10%. През отчетния период се запази, макар и значително по-слабо, нарастването на заетостта в отрасъл „Управление“, като увеличението в значително по-висока степен обхваща държавния и кооперативния сектор.

Безработица

В края на 1994 г. в бюрата по труда са регистрирани 488 422 безработни⁸. В сравнение с края на 1993 г. те са намалели със 138 хил. души, или с 22%. Това съществено снижение се дължи на значителната разлика между броя на новорегистриращите се без работа и на отпадащите от списъците на безработните. През 1994 г. вторият поток трайно превишава първия и в основата на разликата между тях стоят две основни причини. Първо, значителното превишение на търсенето на работни места над предлагането в дългосрочен аспект обезсърчи останалите по-дълго без работа да търсят реализация и те в определена степен преустановиха периодичната си регистрация в бюрата. Второ, сравнително краткият срок за получаване на помощи за безработица, който действа през основния период от време, не допринася за поддържането на активно търсеща позиция и също води до нисък интерес от присъствие в регистрите за безработни.

БЕЗРАБОТИЦА ПРЕЗ 1994 г.

Източник: МТСГ, БНБ.

Въпреки наблюдаваните и през 1994 г. сезонни колебания данните за динамиката на безработицата показват тенденция към понижение. Относителният дял на безработните като отношение на регистрираните безработни към работната сила (заети плюс безработни) се понижи от 16.4% в края на декември 1993 г. до 12.8% в края на 1994 г., като средномесечният темп на намаление на безработните в страната е 1.6%.

⁸ Данните за безработицата са от регистрите на бюрата по труда към МТСГ. В извадковите наблюдения на НСИ върху заетостта и безработицата данните за броя на безработните в страната са с над 200 хил. души повече. Общоприет критерий за безработен (по определението на Международната организация по труда) е лице, което е: 1) останало без работа, 2) активно търсещо работа и 3) не отказва предложената му работа. В този смисъл данните на министерството са близки до тази класификация.

БЕЗРАБОТНИ И РАЗХОДИ ЗА КОМПЕНСАЦИИ, ПОМОЩИ И ПРЕКВАЛИФИКАЦИЯ

Показатели	декември	декември	декември	декември	декември
	1990 г.	1991 г.	1992 г.	1993 г.	1994 г.
Безработни, души	65079	419123	576893	626141	488442
Получаващи компенсация, души	32307	173185	198510	195422	170784
Относителен дял на получаващите компенсация, %	49.6	41.3	34.4	31.2	35.0
Разходи за компенсация и помощи на един безработен, лв.	169	486	630	1065	1832
Разходи за преквалификация на един безработен, лв.	0.15	2.41	6.05	7.50	15.08

Източник: МТСГ.

Основни тенденции

Значителните изменения в динамиката на отделните групи безработни очертават през 1994 г. няколко основни тенденции:

- най-голямо намаление на безработицата се наблюдава в групата на най-младите (до 30-годишна възраст) срещу значително по-слабото ѝ ограничаване сред най-възрастните (над 50 години). Високата професионална адаптивност на младежите ясно се откроява на фона на значителната липса на вариантност в професионалната реализация на хората в предпенсионна възраст. За дванадесет месеца безработицата в първата група намалява с 26% за сметка на едва 5.6% сред останалите без работа над 50-годишна възраст;

- намалението броя на безработните през 1994 г. обхваща в по-голяма степен останалите без работа с по-висока квалификация за сметка на групите с по-ниска професионална подготовка. През последните дванадесет месеца търсенето на специализирани кадри повлия съществено върху по-бързото редуциране (с 25.8%) на безработицата сред специалистите, като това особено се отнася за останалите без работа с висше образование (едва 4.6% от всички безработни в страната). В същото време безработицата в групата на хората без професия намалява сравнително по-бавно – с 19.2%;

- през 1994 г. се запазва разликата в динамиката на безработицата по пол. На жените продължава да се предлага по-малка част от свободните работни места и независимо от възрастта им те са по-предпочитани от мъжете при съкращаване. Редукцията на безработните жени през годината протича с над 20% по-бавно от намалението на безработицата сред мъжете.

3. Доходи и разходи на населението

Доходи

През 1994 г. общите доходи на населението⁹ (паричните доходи плюс натуралното потребление) са нараснали с 66%. Въпреки значителния номинален растеж реалният им размер е намалял с 15.3% поради значително по-високата динамика на индекса на потребителските цени. Обедняването на населението би било още по-голямо, ако не продължаваше процесът на значително нарасване (със 113.4%) на общите доходи от домашното стопанство, чийто относителен дял от 5.2% през 1990 г. достига 25.9% през 1994 г. Само за една година (в сравнение с 1993 г.) размерът на тези доходи в структурата на общите доходи на домакинствата се е увеличил с повече от пет пункта. Значителни различия се наблюдават и в динамиката на останалите видове доходи. Средствата от работна заплата нарастват почти два пъти по-слабо от средното нарасване на общите доходи, което определя и същественото намаляние на относителния ѝ дял – от 42.9% през 1993 г. до 38.2% през 1994 г. Значително по-бавно се увеличават и социалните плащания – от 50.7% за до-

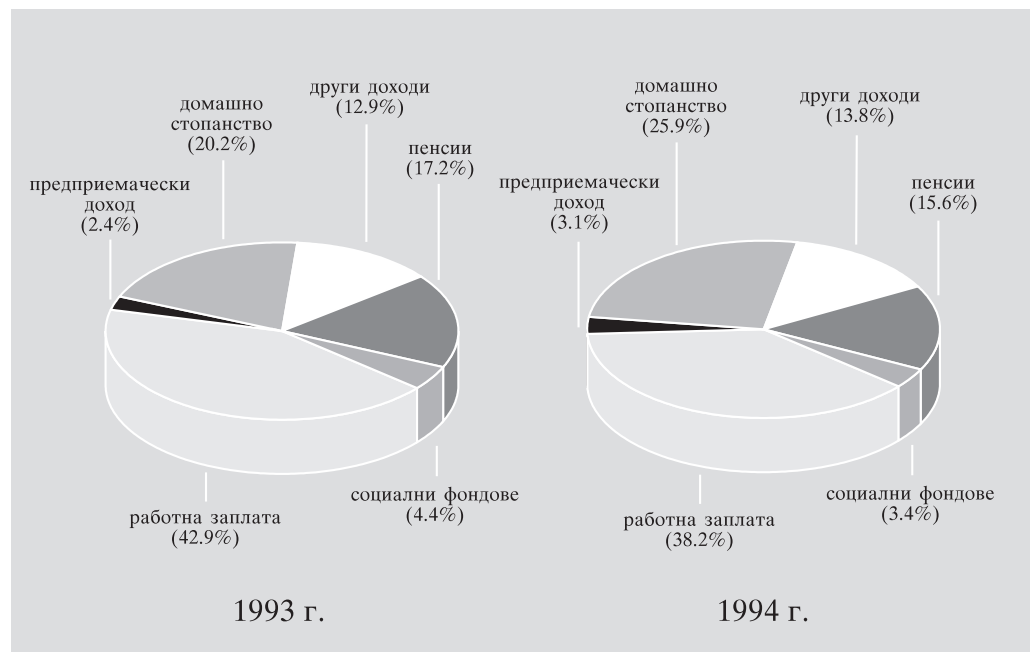
⁹ Данните са от месечното извадково наблюдение на домакинските бюджети, провеждано от НСИ. От средата на 1994 г. бе преустановено публикуването на информация за балансите на паричните доходи и разходи на населението.

ходите от пенсии до едва 13.8% за стипендиите. Липсата на достатъчно средства в бюджета за компенсация на този вид доходи доведе до съществена редукция на реалния им размер и постави под съмнение възможността за осигуряване издръжката на определени социални групи. Относителният дял на социалните плащания в общите доходи на населението намаля от 21.6% през 1993 г. на 19% през 1994 г.

През годината значително увеличение имат доходите от предприемаческа дейност. Реалният им растеж от 10% позволи нарастването на относителния им дял, който заедно с дохода от домашното стопанство осигурява около 29% от всички приходи на домакинствата.

Паричните доходи на населението се увеличават в номинално изражение с 51.5% спрямо 1993 г. Голямото увеличение на потребителските цени за същия период съществено редуцира покупателната им сила (с 22.7%).

СТРУКТУРА НА ОБЩИТЕ ДОХОДИ НА НАСЕЛЕНИЕТО

Източник: НСИ, БНБ.

Работна заплата

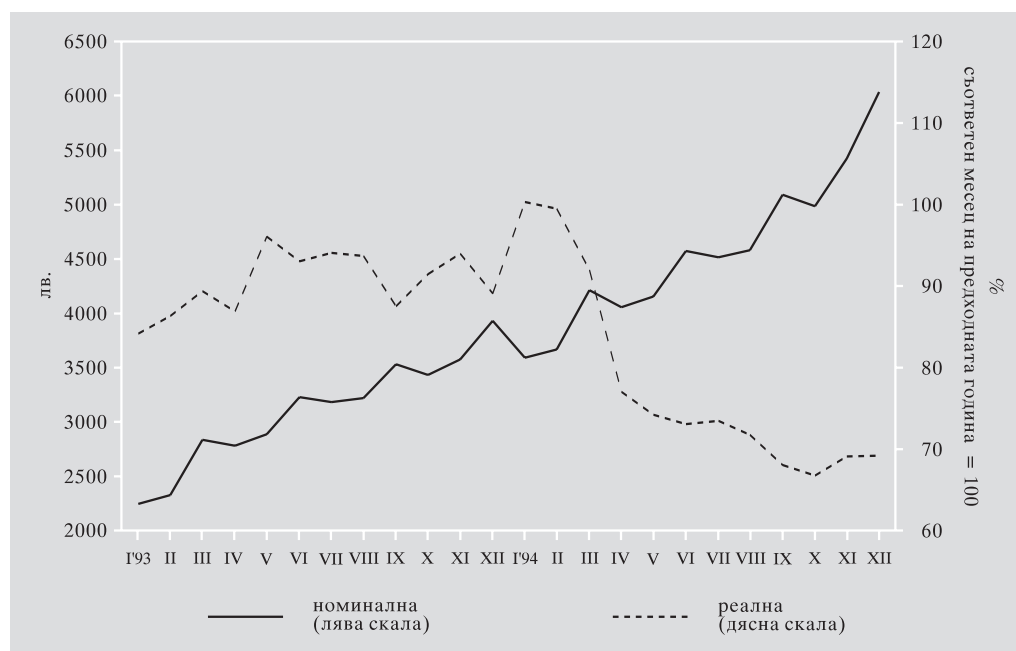
През 1994 г. средната работна заплата¹⁰ в държавния и кооперативния сектор достига 4822 лв. месечно. В сравнение с 1993 г. тя е нараснала с 50.8%. Високата инфлация намали с 23% реалния ѝ размер. Това е вторият по големина спад след 1991 г., когато бе поставено началото на икономическата реформа. Намалението на покупателната сила на заплащането на труда се дължи както на високата динамика на цените, така и на продължаващата криза в повечето отрасли и дейности на икономиката и невъзможността им да увеличават по-бързо заплатите въпреки свиването на числеността на персонала с 9.8%. Фондът за работна заплата в общественения сектор е нараснал през 1994 г. само с 36.1% (при над три пъти по-голямо увеличение на потребителските цени) поради продължаващата четвърта година рестрикция върху средствата за работна заплата, осъществявана от правителството, като една от основните антиинфлационни мерки.

През 1994 г. всички отрасли отчитат намаление на реалния размер на средната работна заплата. То е най-високо в нефтодобивната (30.5%) и каменноуглената промишленост (28.7%), а най-ниско – в науката (16.6%) и полиграфическата промишленост (17.7%). Високата диференциация в заплащането на труда по отрасли се запазва и през 1994 г. въпреки наличието на тенденция

¹⁰ По предварителни данни, без жените в отпуск по майчинство.

към нейното постепенно преодоляване. Отраслите, действащи в условията на нестроги финансови ограничители (бюджетни субсидии и държавно регламентирани цени) продължават да плащат значително по-високи заплати от средната за страната. Работещите в нефтодобива и газодобива са получили със 74.3% по-големи от средните трудови възнаграждения. В подобно положение са работещите в енергетиката и въгледобива със съответно 70.1% и 66% повече от средната заплата. На другия полюс са отраслите със силно влошена стопанска дейност поради разпадналите се външни пазари, липсата на суровини и ограниченото потребителско търсене в страната. Продължаващото през 1994 г. незавидно икономическо състояние на селското и горското стопанство, шивашката, текстилната и кожарската промишленост принуждава тези отрасли да плащат от 25% до 40% по-ниски заплати от средната за страната. Традиционно за последните няколко години е по-ниското заплащане в бюджетната сфера. Изключение и през тази година прави отрасъл „Управление“ със 17.4% по-високи от средните заплати. Въпреки възникналите сериозни проблеми във финансово-кредитната система заетите в тази сфера продължават да получават най-високи трудови възнаграждения – с повече от 90% над средната работна заплата.

СРЕДНА РАБОТНА ЗАПЛАТА В ОБЩЕСТВЕНИЯ СЕКТОР

Източник: НСИ, БНБ.

Пенсии

През 1994 г. фонд „Социално осигуряване“ изплати 51 млрд. лв. за пенсии, което е с 56.1% повече от предходната година. За същия период в броя на пенсионерите не се забелязва съществена промяна. През декември 1994 г. те възлизаха на 2424 хил. души, или само с 0.7% по-малко от края на 1993 г. Въпреки това броят им остава много висок за възможностите на социалноосигурителната система, която им плаща от текущите вноски на работещите в момента. Осигурените, според извадково наблюдение, проведено през септември 1994 г., наброяват 2529 хил. души. Допълнителна причина за относително по-малкото увеличение на пенсионния фонд в сравнение с растежа на инфлацията е и силно ограничената възможност на държавния бюджет да осигури допълнителни средства. Средната пенсия през 1994 г. достига 1714 лв. срещу 1089 лв. през предходната година. Реалният ѝ размер намалява с 19.7%. Натрупаната след 1991 г. загуба на покупателна способност на средната пенсия поставя пенсионерите трайно в групата на социално слабите членове на обществото.

Разходи

Размерът на общите разходи (парични и натурални) нараства през 1994 г. с 65.5%.¹¹ За 1994 г. населението е направило в реално измерение 19.5% по-малко разходи в сравнение с предходната 1993 г. Процесът на обедняване намира израз и в продължаващото влошаване структурата на общите разходи. Основен дял в тях се пада на разходите за храна. Те продължават да се увеличават и през 1994 г. достигат 45% от общия им размер. Въпреки това населението е направило в реално изражение с 15.6% по-малко разходи за хранителни продукти в сравнение с 1993 г.

Всички останали групи разходи също отбелязват в различна степен редукция на реалните си обеми от предходния период и този факт буди основателна тревога със социалните си измерения. Единствено изключение са разходите за хигиена и здравеопазване, чийто реален размер слабо нараства (с 2.7%) поради поскъпването на част от безплатните досега медицински услуги и медикаменти.

СТРУКТУРА НА ОБЩИТЕ РАЗХОДИ НА ДОМАКИНСТВОТА

(%)

Показатели	1993 г.	1994 г.
Общи разходи	100.0	100.0
Хранителни продукти	42.9	45.0
Спиртни напитки	2.1	2.0
Тютюневи изделия	2.2	2.4
Жилища	4.2	4.1
Енергия за битови цели	4.5	4.3
Жилищно обзавеждане	4.7	4.6
Облекло, обувки и галантерия	8.1	7.4
Лична хигиена и здравеопазване	2.5	3.2
Образование и свободно време	3.5	3.0
Транспорт и съобщения	7.9	8.0
Домашно стопанство	4.6	4.4
Други разходи	12.6	11.6

Източник: НСИ.

Паричните разходи на населението имат аналогични на общите разходи динамика и структура. И при тях разходите за храна заемат основен дял – 38.8%. Спрямо предходната година той нараства с два пункта. С различен размер намаляват дяловете в общия обем на паричните разходи за покупка на жилище, обзавеждане и енергия, облекло и обувки, образование и свободно време, домашно стопанство. Слабо нарастват в структурата на паричните разходи плащанията на населението за транспорт и съобщения, хигиена и здравеопазване. Всички тези структурни промени се отразяват неблагоприятно върху количеството и качеството на потребление на населението, което през 1994 г. продължи да се влошава и в крайна сметка да поставя под съмнение междинните резултати от процесите на социално и икономическо реструктуриране.

4. Цени¹²

През 1994 г. продължи процесът на приспособяване между съвкупното търсене и предлагане чрез цените, следвайки траектория, характерна за икономика в стагфлация. Възприетата обаче от правителството ценова политика, насочена към увеличаване на пряката държавна намеса в ценообразуването, се различава от поетапната либерализация на цените, провеждана в предход-

¹¹ Данните са от месечното извадково наблюдение на домакинските бюджети.

¹² Инфлацията в България се измерва чрез изменението на потребителските цени. През 1994 г. НСИ не направи съществени промени в потребителската кошница от стоки и услуги, която служи като основа за наблюдението на ценовите изменения. Като тегла при изчисляването на индекса на потребителските цени продължават да се използват разходите на домакинствата за 1992 г.

ните две години. Промяната в ценовата политика постепенно изкриви сигналите, изпращани на реалната икономика чрез цените, и затрудни процесите на преразпределение на ограничените ресурси към дейностите с по-висока ефективност. Това предизвика ново забавяне на структурната реформа и отново задълбочи неравновесието между търсенето и предлагането, особено през второто полугодие. Усилиха се значително инфлационните очаквания в икономиката и ненужно се увеличи цикълът за приспособяване. Нестабилността на пазарната конюнктура у нас и слабата координация между елементите на макроикономическата политика също съдействаха за увеличаване на инфлацията през разглеждания период.

Потребителски цени

През декември 1994 г. цената на потребителската кошница на НСИ, която се възприе за единствен официален измерител на инфлационните процеси в страната, е със 121.9% по-висока, отколкото през същия месец на предходната година. Това нарастване е над два пъти по-голямо от предварително очакваното и с 58 пункта по-високо от това за съответния период на 1993 г. През 1994 г. индексът на потребителските цени нараства средногодишно с 96%, или с 23.2 пункта повече, отколкото през 1993 г. Месечните колебания на общия индекс на потребителските цени през годината са със значително по-високи амплитуди от тези през предходната година, като има два ясно изразени ценови скока – през април и септември.

В рамките на общия индекс на потребителските цени най-силна динамика отбелязват цените на хранителните стоки. През декември 1994 г. тяхното равнище е със 139.5% по-високо спрямо края на 1993 г. За същия период цените на нехранителните стоки са се увеличили със 118%, а цените на услугите – с 60.6%. Основен принос за увеличаването на общия индекс на потребителските цени през 1994 г. продължава да има индексът на цените на хранителните стоки. Това се дължи не само на високата му стойност, но и на големия относителен дял (49.8%) на хранителните стоки в структурата на потребителската кошница. С изменението на цените от тази група стоки е свързано 67.7% от общото изменение на потребителските цени през годината.

През 1994 г. продължи тенденцията към увеличаване разсейването на груповите индекси около общия индекс на потребителските цени¹³, което е най-голямото през последните три години. Както и през 1993 г., най-силно е отклонението при индекса на цените на услугите, но през 1994 г. то е в противоположна посока. Динамиката на цените на услугите през 1994 г. е показателна за разширяване политиката на ценови контрол, тъй като в потребителската кошница са включени главно услуги (транспортни, съобщителни, електро- и топлоподаване), чиито цени са регулирани от правителството. При услугите, в които доминира частният сектор, приспособяването на цените към общия тренд на инфлацията става с известен лаг и е много вероятно колебанията в техните цени да се увеличат през 1995 г.

ОТКЛОНЕНИЕ НА ГРУПОВИТЕ ИНДЕКСИ ОТ ОБЩИЯ ИНДЕКС НА ПОТРЕБИТЕЛСКИТЕ ЦЕНИ

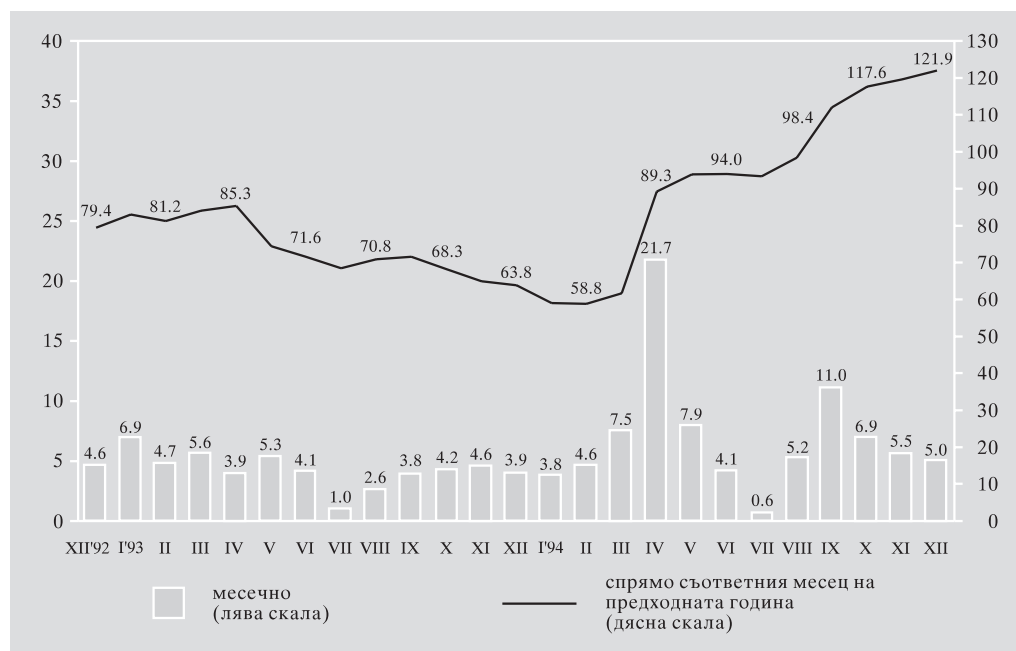
Индекс	1992 г.	1993 г.	1994 г.
Хранителни стоки	3.0	-3.5	17.6
Нехранителни стоки	-7.9	-8.0	-3.9
Услуги	6.2	29.8	-61.3
Средно отклонение	5.7	13.8	27.6
Коефициент на вариация, %	7.9	23.1	35.6

Източник: НСИ, БНБ.

¹³ Въпреки че през първото полугодие имаше тенденция към сближаване колебанията на груповите индекси на потребителските цени около общия индекс главно поради въвеждането на данък върху добавената стойност с единна данъчна ставка. През този период правителството направи и по-значителни корекции, съобразени с общия тренд на инфлацията, в цените на горивата, електро- и топлоенергията, транспортните и съобщителните услуги, което също съдейства за сближаване динамиката на индексите.

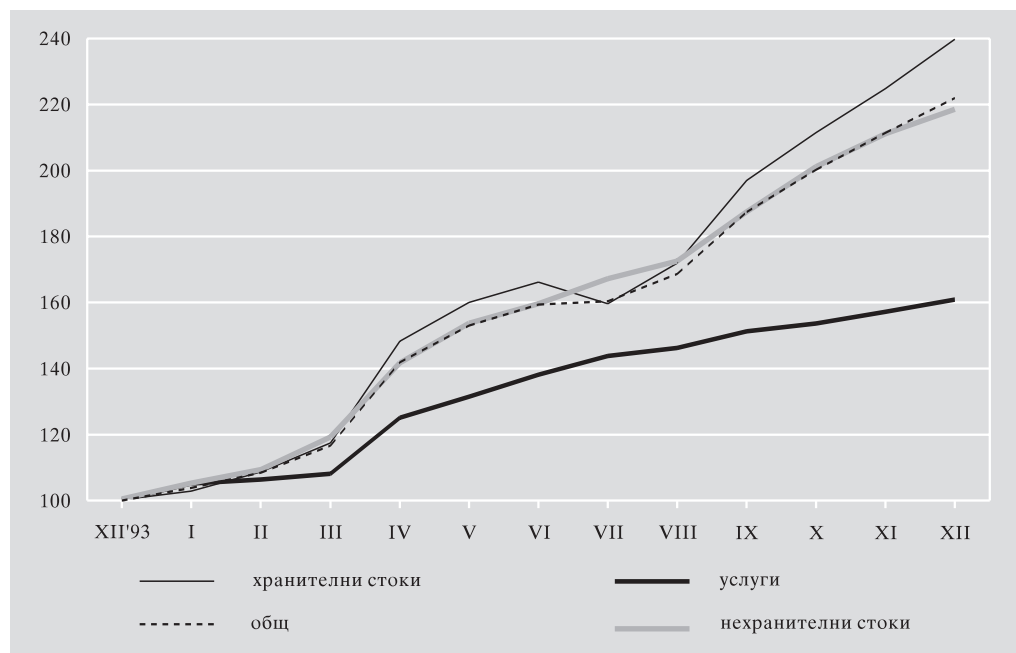
НАРАСТВАНЕ НА ПОТРЕБИТЕЛСКИТЕ ЦЕНИ

(%)

Източник: НСИ, БНБ.

ИНДЕКСИ НА ПОТРЕБИТЕЛСКИТЕ ЦЕНИ ПРЕЗ 1994 г. (декември 1993 г. = 100)

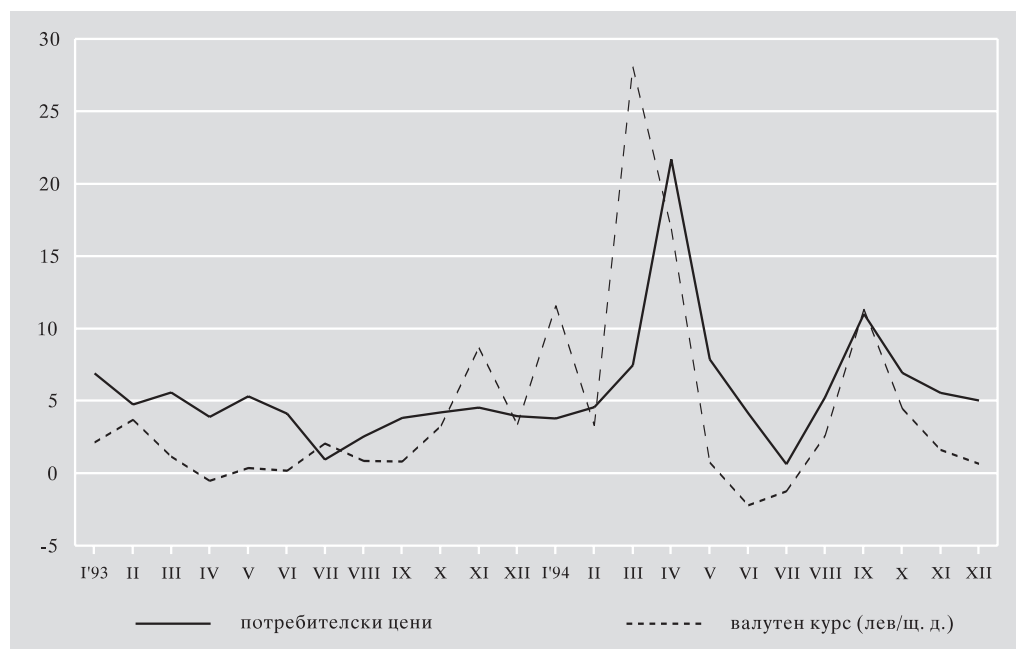
Източник: НСИ, БНБ.

Увеличаването на разсейването на цените на отделните групи стоки и услуги (съпроводено с увеличаване разсейването на индивидуалните ценови индекси около груповите) показва, първо, неефективността на политиката на разширяване ценовия контрол от правителството с цел да се ограничи при ценообразуването влиянието на монополното положение на някои държавни фирми от областта на електро- и топлоенергетиката, транспорта и съобщенията (ограничаването през 1994 г. темповете на растеж на цените на определени потребителски стоки и услуги значително под динамиката на инфлацията увеличи загубите на техните производители и оказа натиск за нарастване на

бюджетния дефицит); второ, неефективността на продължителното прилагане на ценовия контрол върху отделни потребителски стоки (предимно хранителни), задълбочил диспропорциите между тяхното търсене и предлагане, което създаде предпоставки за навлизане в цикъл на автоинфлация.

МЕСЕЧНО ИЗМЕНЕНИЕ НА ПОТРЕБИТЕЛСКИТЕ ЦЕНИ И ЦЕНТРАЛНИЯ ВАЛУТЕН КУРС

(%)

Източник: НСИ, БНБ.

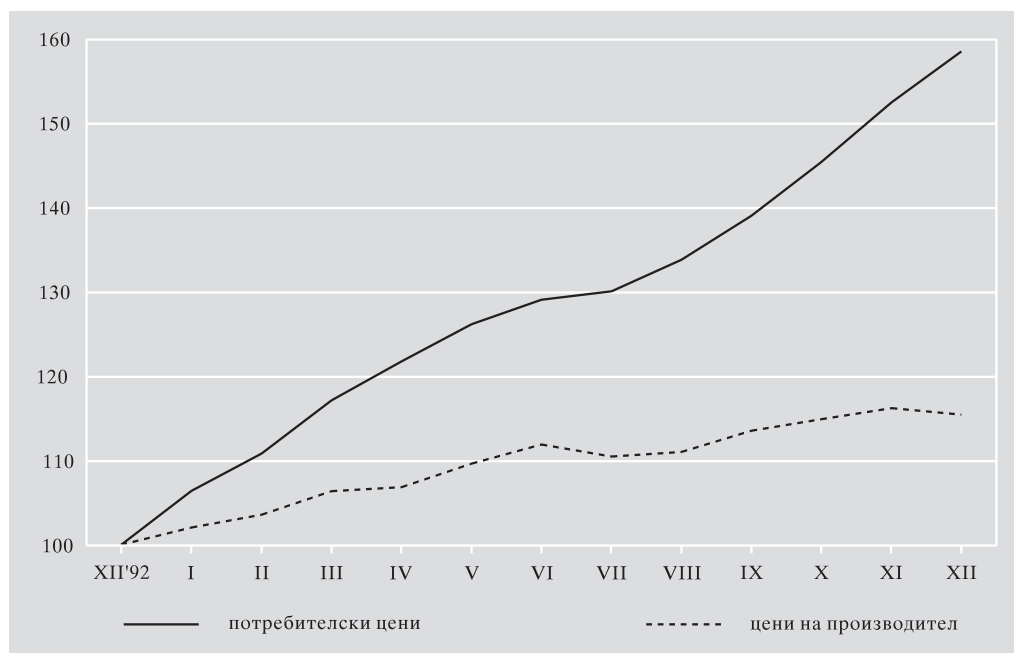
Нестабилността на пазарната конюнктура също съдейства за засилване на инфлационните очаквания, а оттук и за повишаване темпа на инфлацията. След февруари 1994 г., когато се задълбочи нестабилността на вътрешния валутен пазар, динамиката на потребителските цени започна да следва (дори без лаг) тази на валутния курс, въпреки че само около 30% от потребителската кошница се състои от търгуеми стоки, върху чиято динамика валутният курс би могъл да оказва пряко въздействие.

Важен фактор за стимулиране на инфлационните очаквания бе недостатъчната координация между различните компоненти на макроикономическата политика, което допълнително засили нестабилността на пазарната конюнктура. Въвеждането от 1 април 1994 г. на данъка върху добавената стойност бе предшествано (февруари и март) и съпътствано (април) от допълнителни икономически шокове – значителна нестабилност на вътрешния валутен пазар, съпроводена със значително обезценяване на националната валута и повишаване на инфлационните очаквания, покачване на фиксираните цени на електроенергията и въглищата и на пределните цени на горивата, разширяване на държавната намеса в ценообразуването чрез въвеждане на фиксирани цени за вътрешните и международните пощенски услуги и тютюневите изделия, както и чрез разширяване на списъка от стоки, чиито цени се наблюдават от правителството. Така конюнктурната ситуация през април на практика превърна данъка върху добавената стойност в допълнителен инфлационен фактор и катализатор за ценовия шок. Промените в паричната политика, целящи засилване на рестрикцията, а оттук и потискане на инфлационните очаквания (юли – септември), бяха съпътствани от промяна в Закона за държавния бюджет (септември), позволяваща допълнително увеличаване на бюджетния дефицит.

Цени на производител¹⁴

През 1994 г. месечните индекси на цените на производител на промишлена продукция за първи път през последните три години са близки до равнището на индексите на потребителските цени на стоките.¹⁵ От началото на годината цените на производител на промишлена продукция нарастват с 91.5%, или с 30.4 пункта по-малко от потребителските цени (през 1993 г. разликата е около 50 пункта). Приближаването на равнището на двата индекса е ясно изразено през първите осем месеца на годината, характеризиращи се с относително по-висок темп на обезценяване на лева. Със стабилизирането на валутния пазар и намаляване темповете на обезценяване на лева през последното тримесечие на годината индексът на цените на производител на промишлена продукция отново започна чувствително да изостава от този на потребителските цени на стоките. Това показва, че валутният курс може да бъде използван като стимулатор за пренасочване на ресурсите към отраслите с по-висока ефективност, но за трайно повишаване на конкурентоспособността на икономиката е необходимо неговият стимулиращ ефект да бъде съчетан със съответните структурни промени, включително ясно определяне правата на собственост. При бавното протичане на структурната реформа у нас наред с временното благоприятно въздействие на обезценяването на лева за производителите се генерират значителни инфлационни очаквания, които имат дестабилизиращ ефект за развитието на икономиката.

ИНДЕКСИ НА ЦЕНИТЕ НА ПРОИЗВОДИТЕЛ НА ПРОМИШЛЕНА ПРОДУКЦИЯ И НА ЦЕНИТЕ НА ПОТРЕБИТЕЛСКИТЕ СТОКИ ПРЕЗ 1993 г. (декември 1992 г. = 100)

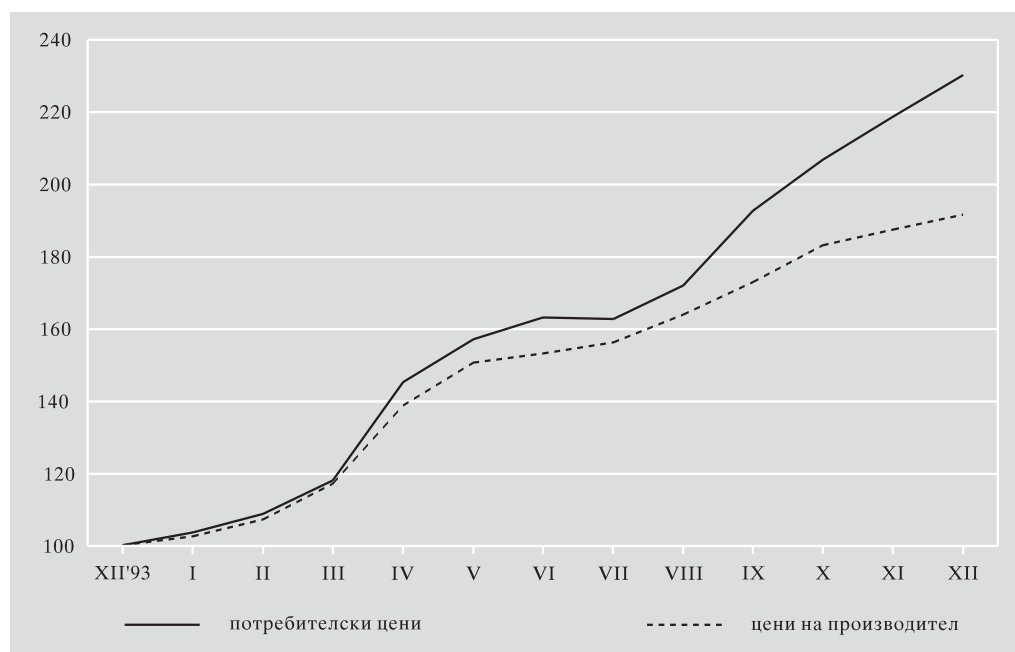

Източник: НСИ, БНБ.

¹⁴ През 1994 г. НСИ не направи никакви промени в методиката за изчисляване индексите на цените на производител на промишлена продукция. Този показател остава ограничен и неособено надежден източник на информация за процесите в реалния сектор.

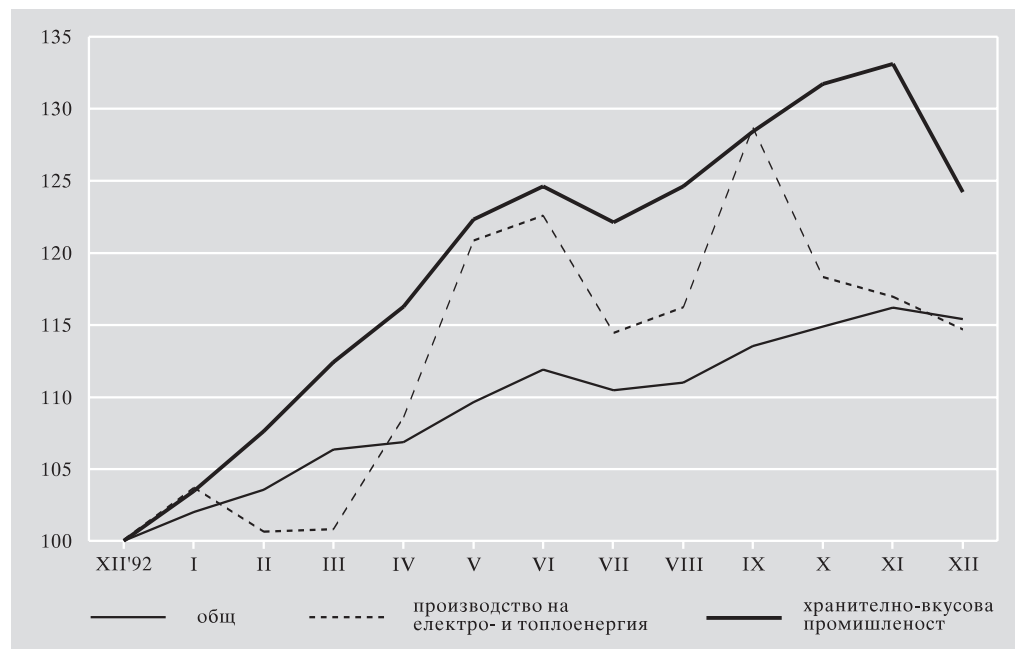
¹⁵ Сравнението на индексите на потребителските цени на стоките с тези на цените на производител на стокова промишлена продукция е по-коректно, отколкото сравнението между общите индекси, тъй като в извадката, на базата на която се извършва изчисляването на индексите на цените на производител на промишлена продукция, не се включват услуги.

ИНДЕКСИ НА ЦЕНИТЕ НА ПРОИЗВОДИТЕЛ НА ПРОМИШЛЕНА ПРОДУКЦИЯ И НА ЦЕНИТЕ НА ПОТРЕБИТЕЛСКИТЕ СТОКИ ПРЕЗ 1994 г. (декември 1993 г.=100)

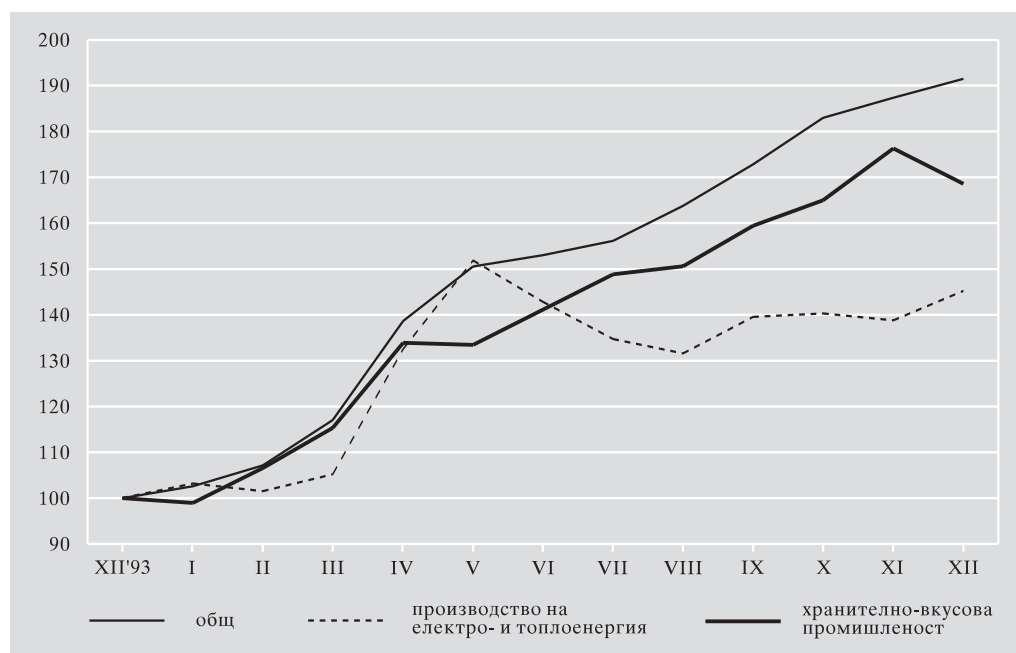
Източник: НСИ, БНБ.

ИНДЕКСИ НА ЦЕНИТЕ НА ПРОИЗВОДИТЕЛ НА ПРОМИШЛЕНА ПРОДУКЦИЯ ПРЕЗ 1993 г.

Източник: НСИ, БНБ.

ИНДЕКСИ НА ЦЕНИТЕ НА ПРОИЗВОДИТЕЛ НА ПРОМИШЛЕНА ПРОДУКЦИЯ ПРЕЗ 1994 г.

Източник: НСИ, БНБ.

Вариацията на отрасловите индекси на цените на производител около средната за почти всички месеци е по-висока от тази за съответния период на 1993 г. Основна причина за увеличената вариация е степента на държавна намеса в ценообразуването за отделните отрасли, а не различията в тяхната относителна ефективност. По-бързо от средния индекс на цените на производител нарастват цените в отраслите „Цветна металургия“, „Целулозно-хартиена промишленост“, „Електротехническа и електронна промишленост“, „Текстилна и трикотажна промишленост“, „Химическа и нефтопреработвателна промишленост“ и „Черна металургия“, където няма пряка държавна намеса при ценообразуването. Значително по-бавно от общия индекс на цените на производител растат цените в някои от структуроопределящите промишлени отрасли – „Хранително-вкусова промишленост“, „Производство на електро- и топлоенергия“, поради увеличаването на държавната намеса при ценообразуването (главно при хранителните стоки) и отлагането на мерките за постепенно приближаване цените на електро- и топлоенергията към международните цени. Това показва, че при значителна и трайна намеса на държавата в ценообразуването отрасловите индекси на цените на производител все по-трудно ще изпълняват ролята си на сигнали за по-ефективно разпределение на ограничените ресурси в икономиката.

5. Външна търговия

През 1994 г. върху динамиката на външнотърговския стокообмен на България продължават да влияят две групи противоположни фактори. Положителните стимули се изразяват в повишаващото се външно търсене вследствие на преминаването към икономически растеж в основните ни търговски партньори от Западна Европа. Излизането от рецесията на тази група държави съвпада с напредъка в осъществяването на приоритетни цели на външнотърговската политика на страната – влизането в сила от началото на годината на споразуменията за търговия с ЕС и ЕАСТ. Благоприятно въздействие за насърчаването на българския износ (а следователно и на производството) изиграха още частичното облекчаване достъпа на българските из-

носителите до главните им пазари след въвеждането по силата на резолюция на ООН на сухопътен транспортен „коридор“ през Сърбия и Черна гора и същественото реално обезценяване на лева в края на първото и началото на второто тримесечие на изтеклата година. Сред факторите с отрицателно въздействие върху нетния износ бяха забавящата се структурна реформа на националната икономика, неопределеността, внасяна от честите и разнопосочни промени във външнотърговския режим на страната и от недостатъчно съгласуваната макроикономическа политика, и загубените позиции на традиционни за България пазари (предимно в бившите съветски републики).

Динамика на износа и вноса

Стойностният обем на стокообмена в левово изражение по текущи цени според предварителните оценки на НСИ през 1994 г. е 459.6 млрд. лв.¹⁶, което е с 217.1 млрд. лв. (89.5%) повече в сравнение с 1993 г. За разлика от предходната година увеличението на стокообмена се дължи много повече на рязко нарасналия (със 119.2% номинално) износ, отколкото на повишението (67.7%) в стойностния обем на вноса. В резултат на това значителният търговски дефицит, регистриран през 1993 г.¹⁷ (36.8 млрд. лв., или 12.3% от БВП), е сведен до 8.7 млрд. лв., или 1.6% от БВП през 1994 г.¹⁸

Съпоставянето на стойностните обеми в щатски долари на стокообмена, износа и вноса през 1994 г. и 1993 г., получени косвено с използване на средния за съответния период централен валутен курс, е удобно приближение за оценяване реалната динамика на търговските потоци на страната.¹⁹ Доларовият обем на стокообмена през 1994 г. възлиза на 8472.1 млн. щ. д. при 9224 млн. щ. д. през 1993 г. Регистрираният спад с 8.2% се дължи на рязкото намаляване на доларовия внос – от 5311 млн. щ. д. на 4315.8 млн. щ. д., или с 18.7%. Нарастването на доларовия износ от 3913 млн. щ. д. на 4156.3 млн. щ. д. (6.2%) не компенсира изцяло свиването на вноса. На базата на доларовите стойностни обеми и други косвени показатели за реалната динамика на износа и вноса може да се предполага, че през изминалата година износо̀т е отбелязал реален растеж от около 5 – 6%, а вносо̀т – около три пъти по-голям реален спад. Очертаващата се тенденция към подобряване на търговския баланс на страната е положителна. Предстоящите плащания по външния дълг налагат нейното запазване в средносрочен план. Експортноориентираният растеж няма алтернатива за силно отворената и задлъжняла икономика на България. Затова приоритет във външнотърговската и макроикономическата политика на страната в следващите няколко години би трябвало да получи насърчаваното с пазарни стимули и механизми постигане и поддържане на положително търговско салдо, както и недълговото и неинфлационно стимулиране на конкурентоспособността на експортнонасоченото българско производство.

В динамиката на търговското салдо по тримесечия не се забелязва подобрене в сравнение с 1993 г. Както и през предходната година, митническите данни регистрират три пъти външнотърговски дефицит (по-малък през първото тримесечие и по-голям през третото и четвъртото) и веднъж външ-

¹⁶ Съгласно методиката на НСИ износо̀т е отчетен по цени ФОБ, а вносо̀т – по цени СИФ.

¹⁷ Според данни на митническата статистика.

¹⁸ Ако вносо̀т – за съпоставимост с износа – се отчете също по цени ФОБ (което се прилага от статистиката на националните сметки при измерването на нетния износ като компонент на БВП), стойностният му обем би намалял на 216 млн. щ. д. и търговското салдо в случая би било от порядъка на посоченото по-горе, но с обратен знак. Още по-голям положителен търговски баланс отбелязват данните на банковата статистика (вж. бележка 3 под таблицата за платежния баланс в Приложението).

¹⁹ При продължаващото отсъствие на индекс на физическия обем в публикуваната от НСИ външнотърговска статистика доларовият обем – макар и да е номинален показател – може да ориентира относно тенденциите в реалната динамика на българския износ и внос. Този показател е и относително неутрален, доколкото получените при използването му оценки за реалния растеж на износа и вноса се намират между оценките, получени при дефлиране на левовите стойностни обеми със средногодишните стойности на публикуваните от националната статистика индекси на потребителските цени и на цените на производител.

нотърговски излишък – през второто тримесечие (до голяма степен в резултат на рязкото реално обезценяване на лева през този период). Влошена е тримесечната динамика на търговския баланс по отношение на 1992 г. и особено на 1991 г. (когато митническата статистика регистрира дефицит само през първото тримесечие). Същевременно банковата статистика²⁰ отбелязва 4 поредни положителни търговски салда през тримесечията на 1994 г. (подобно на 1992 г.). Общата им стойност в щатски долари слабо надвишава тази от 1992 г.

ДИНАМИКА НА ИЗНОСА И ВНОСА ПО ТРИМЕСЕЧИЯ (митнически данни)

(млн. лв. по текущи цени)

Показатели	I	II	III	IV
	1993 г.			
Търговски баланс	-4145.8	-10037.8	2921.5	-11207.2
Износ, FOB	23575.8	26246.0	14646.0	32127.5
Внос, CIF	27721.6	36283.8	11724.5	43334.7
	1994 г.*			
	I	II	III	IV
Търговски баланс	-1571.1	9866.7	-8300.5	-8647.1
Износ, FOB	28774.3	46506.9	61806.2	88380.6
Внос, CIF	30345.4	36640.2	70106.7	97027.7

* Данните са предварителни.

Източник: НСИ, БНБ.

Степента на отвореност на българската икономика се запазва висока. Измерена като отношение на външнотърговския стокообмен към БВП, тя надвишава с повече от 3 пункта тази от 1993 г., но остава с около 13 пункта по-ниска от най-високата стойност (97.5%), регистрирана (1992 г.) в годините на прехода. Като дял от БВП износът е нараснал с повече от 7 пункта, а вносът е спаднал с близо 4 пункта в сравнение с предходната година. Стойностите и на трите споменати показателя за степента на отвореност на националното стопанство, отбелязани през 1994 г., са почти два пъти по-високи от съответните им най-ниски стойности (1990 г.) в периода на пазарните реформи. Тенденцията към постепенно увеличаваща се зависимост на българската икономика от вноса и износа, наблюдавана след 1989 г., се утвърждава и през 1994 г.

ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ КАТО ДЯЛ ОТ БВП

(%)

Показатели	1989 г.	1990 г.	1991 г.	1992 г.	1993 г.	1994 г.*
Износ	34.5	23.3	42.3	45.6	34.4	41.5
Внос	32.3	22.7	33.3	51.9	46.8	43.1
Стокообмен	66.9	46.0	75.5	97.5	81.2	84.6

* Данните са предварителни.

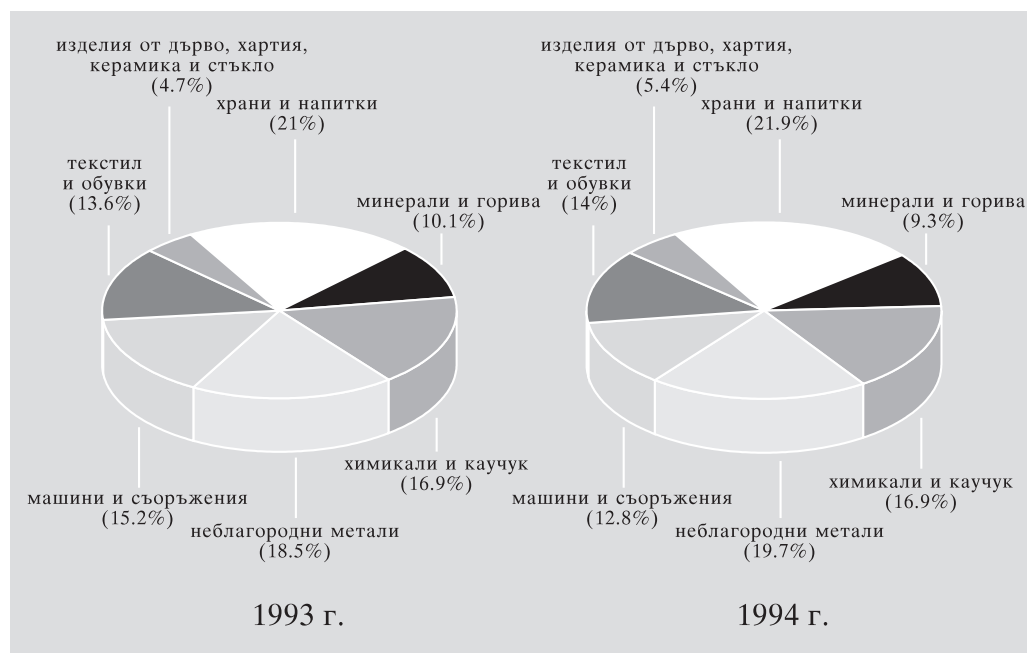
Източник: НСИ, БНБ.

²⁰ Счетоводните записи за външнотърговските разплащания, извършени чрез банките (вж. бележка 3 под таблицата за платежния баланс в Приложението), продължават да се различават от данните на митническата статистика на външната търговия (преди всичко с над 2 пъти по-високите си обеми) както при износа, така и при вноса. Има основания да се предполага, че митническите данни са занижени поради опити за избягване или намаляване на данъчно и друго облагане, а банковите – завишени поради неспазване на валутния режим и отчитане на фиктивен внос и износ, несвързан с реално преместване на стоки през границата.

Стокова структура на износа и вноса²¹

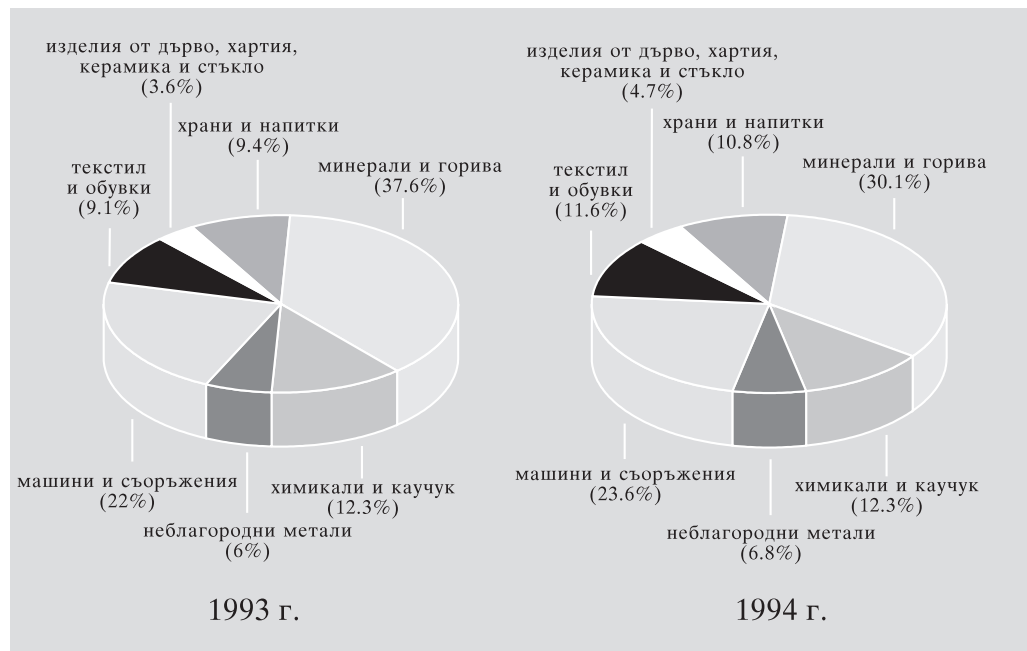
След относителна стабилизация през 1993 г. структурата на износа и особено на вноса по основни *групи стоки*²² даде през 1994 г. признаци за по-редно слабо приспособяване.

СТОКОВА СТРУКТУРА НА ИЗНОСА

Източник: МТВИС, НСИ, БНБ.

СТОКОВА СТРУКТУРА НА ВНОСА

Източник: МТВИС, НСИ, БНБ.

²¹ По предварителни данни на НСИ за 1994 г.

²² Поради удобството ѝ за целите на макроикономическия анализ БНБ продължава да използва класификацията на Министерството на търговията и външноикономическото сътрудничество, която свежда 21-те раздела на хармонизираната система (възприета в НСИ от 1992 г.) до 7 окрупнени групи стоки.

При износа се запазва плавният преход към повишаваща се балансираност между относителните дялове на стоките групи, наблюдавана през последните години. Продължи задълбочаването на главната тенденция след началото на реформите: групата на машините – водеща и структуроопределяща през 80-те години – отбеляза пореден спад, като относителният ѝ дял достигна нехарактерно ниска величина (12.8%). Тази група вече е пета по значение за българския износ, изпреварена от текстилната и обувната промишленост (с 14% дял в общия износ). Водещите три групи – храните, неблагородните метали и химикалите – запазват обичайните си през последните две години челни позиции и относителни дялове.

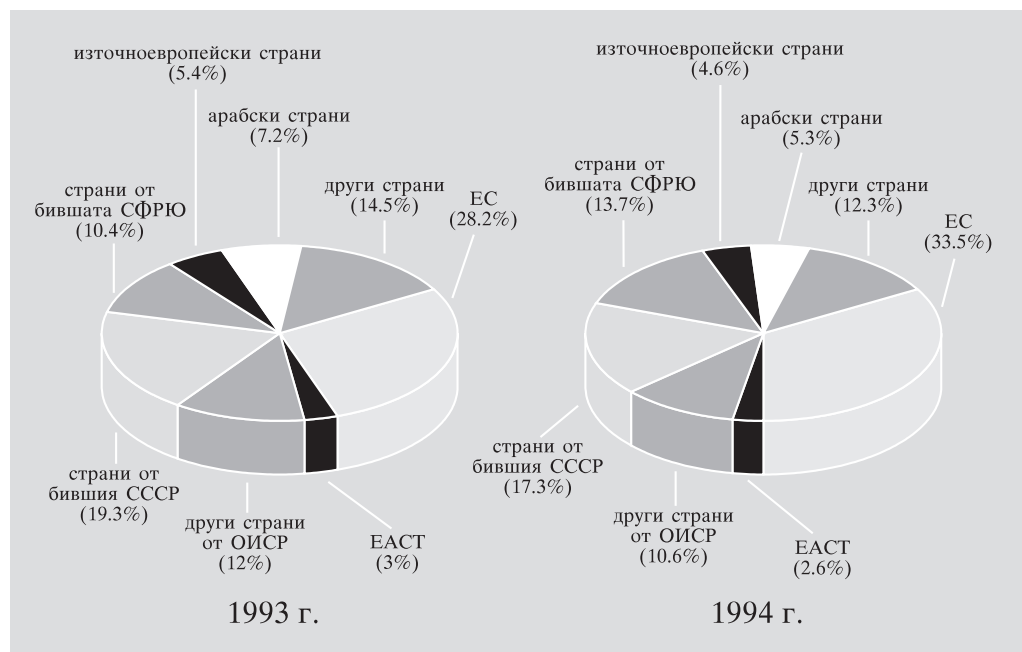
Стоковата структура на вноса (по-силно отколкото при износа) прояви през 1994 г. тенденция към по-голяма балансираност. Наблюдавана бе също (както и при износа) смяна на местата на групите стоки според тяхното значение. Групата на минералите и горивата – традиционно структуроопределяща в българския внос както преди 1989 г., така и след нея – остава водеща независимо от временно изгубената през първото тримесечие и полугодieto челна позиция. Делът ѝ през 1994 г. все пак намаля със 7.5 пункта (до 30.1%) в сравнение с предходната година. Вносът на машини е на второ място със слабо нараснал относителен дял (23.6%). Трети по значение – с почти два пъти по-нисък дял – остава вносът на химикали. През 1994 г. сменят местата си и групите на текстилните и обувните изделия (вече четвърта – с 11.6%) и на хранителните продукти (вече пета – с 10.8%).

Съотношенията износ/внос по стокоски групи не се променят сериозно. Металургията, хранително-вкусовата, химическата, текстилната и обувната промишленост запазват позициите си на отрасли, нетни износители, докато при минералите и горивата и при машините и съоръженията България остава нетен вносител.

Географска структура на износа и вноса

През последните няколко тримесечия се наблюдават признаци за постепенна стабилизация на географската структура на износа и по-слабо на вноса.

ГЕОГРАФСКА СТРУКТУРА НА ИЗНОСА

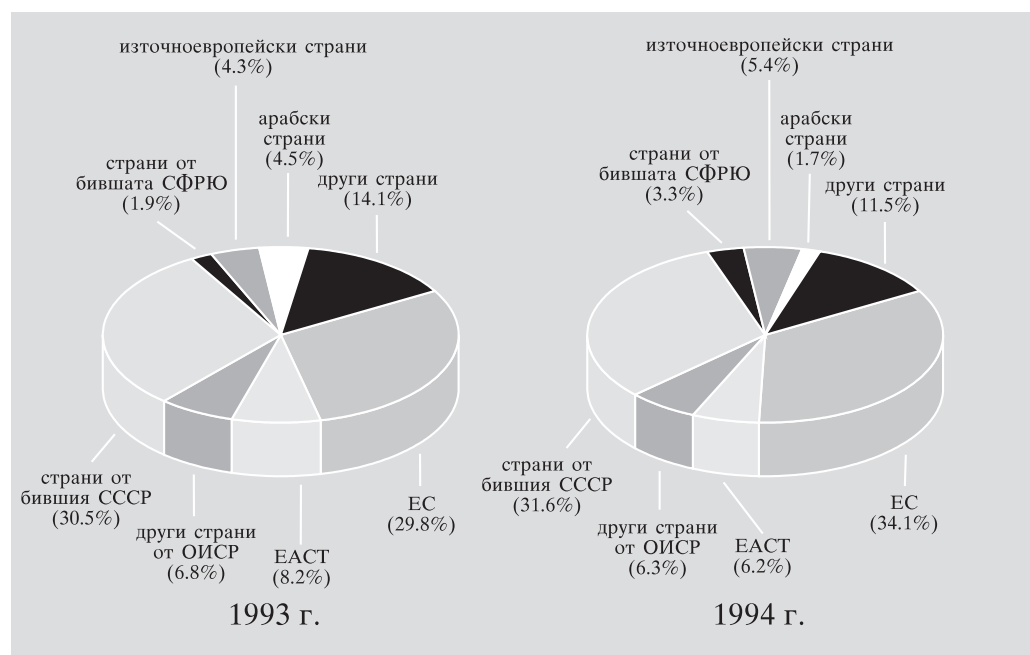

Източник: НСИ, БНБ.

При износа българската външнотърговска статистика регистрира за поредна година растеж на дела на държавите от ОИСР, който вече приближава

половината от общия износ. Нарастването на значението на този регион се дължи на повишаването (в съизмерим мащаб) на относителния дял на държавите от ЕС до 33.5% от общия износ. Като главни причини за увеличаването на износа за тази група страни може да се посочат влязлото в сила търговско споразумение със съюза, използването на транспортния коридор през Югославия, нарасналото външно търсене, съпровождащо оживлението в Западна Европа, благоприятното за износителите пролетно обезценяване на лева и преустановяването спада на производството в страната. Делът на ЕАСТ отново слабо намаля (както и през 1993 г.) – до 2.6% от общия износ, независимо от влязлото и с тази група страни споразумение за свободна търговия и останалите споменати по-горе стимули за българските износители. За първи път спадна (от 12% през 1993 г. на 10.6% през 1994 г.) постоянно нарастващият в годините на прехода дял на държавите от ОИСР, принадлежащи към ЕС и ЕАСТ. През 1994 г. слабо се изменя относителният дял на страните от Централна и Източна Европа, в т.ч. на бившия СССР (нараснал с половин пункт в сравнение с края на 1993 г. до около 36% от общия износ), както и делът на арабския регион (отбелязал понижение от около 2 пункта за същия период до около 5%). В рамките на източноевропейския регион продължава бавно да намалява делът на републиките от бившия Съветски съюз (с 2 пункта) за сметка на поредното увеличение дела на републиките от бившата СФРЮ (с повече от 3 пункта); делът на останалите източноевропейски държави (Вишеградската четворка, Румъния и Албания) бележи (както и през 1993 г.) свиване с почти един пункт, спадайки до 4.6%.

ГЕОГРАФСКА СТРУКТУРА НА ВНОСА

Източник: НСИ, БНБ.

В географската структура на вноса през последните две-три години също се наблюдава тенденция към стабилизиране относителните дялове на регионите – основни търговски партньори на България. След рязкото покачване от почти 20 пункта между 1990 г. и 1991 г. нарастването дела на държавите от ОИСР последователно затихва през следващите години. В края на 1994 г. този дял отбеляза растеж от почти 2 пункта в сравнение с края на 1993 г., достигайки 46.5%. Това се дължи на повишения дял на страните от ЕС (с малко над 4 пункта), надхвърлил 1/3 от общия внос. Дяловете на страните от ЕАСТ и на нечленуващите в ЕС и ЕАСТ държави от ОИСР са отбелязали спад. С повече от 4.5 пункта се е повишил и делът на страните от Централна и

Източна Европа, в т.ч. републиките от бившия СССР. Въпреки увеличението той се запазва под 1/3 от общия внос. Принос за растежа имат и трите групи страни в източноевропейския регион – републиките от бившия Съветски съюз, от бившата СФРЮ (най-значим) и останалите държави (с малко повече от един пункт е нараснал вносът от всяка от групите). Увеличаването на вноса от индустриално развития свят и икономиките в преход е станало за сметка на понижаване дяловете на арабския регион (за втора поредна година) до 1.7% от общия внос и на останалите страни (некласифицирани в споменатите групи) до 11.5%.

Съотношенията износ/внос по региони проявяват тенденция към балансиране на стокообмена и се запазват в характерните си за последните две години диапазони както спрямо страните от ОИСР (малко под 1), така и спрямо тези от Централна и Източна Европа, в т.ч. и от бившия СССР (около 1). Най-силно изразен нетен износител България остава по отношение на държавите от бивша Югославия и от арабския регион, а нетен вносител – на държавите от ЕАСТ и републиките от бившия Съветски съюз.

6. Платежен баланс

Текуща сметка

През 1994 г. за първи път от началото на икономическата реформа (1991 г.) текущата сметка приключва с положително салдо от 145.7 млн. щ. д. (1.5% от БВП). През 1993 г. дефицитът по текущата сметка възлизаше на 1098 млн. щ. д. (-10.2% от БВП).

Рязкото подобрение на текущата сметка се дължи преди всичко на положителното търговско салдо от 151.6 млн. щ. д., което е с 1037 млн. щ. д. повече от 1993 г. По отношение на БВП салдото представлява 1.5% при отрицателно съотношение от -8.2% през 1993 г. Положителното търговско салдо е предизвикано основно от рязкото обезценяване на лева през първото тримесечие на годината и увеличената вследствие на това конкурентоспособност на българския износ, както и от намаляването на вноса поради неговото оскъпяване.

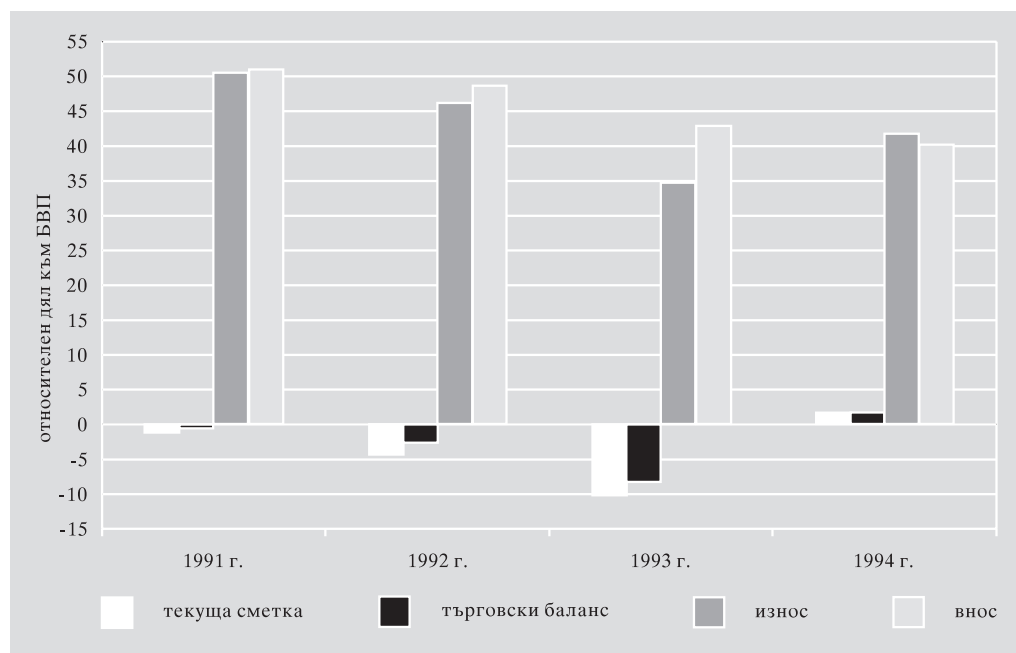
Сравнително слабото увеличаване²³ на износа през 1994 г. (с 432.7 млн. щ. д., или 11.6%) в сравнение с темпа на номиналното обезценяване на лева през първото тримесечие на годината се обяснява с относителното реално надценяване на националната валута като резултат от високите темпове на инфлация (както по цени на потребител, така и на производител) и сравнителната стабилност на номиналния валутен курс на лева през останалите девет месеца на годината. По-съществено намаляване на вноса през годината (с 604.3 млн. щ. д., или 13.1%) спрямо 1993 г. се дължи както на по-неизгодния в това отношение валутен курс, така и на провежданата по-строга финансова политика от правителството и намаляването на реалните заплати. Всичко това доведе до чувствително свиване на вътрешното търсене на стоки от внос.

През 1994 г. отрицателното салдо на т. нар. „невидима търговия“ намалява в сравнение с 1993 г. със 79.5 млн. щ. д. За подобряването на салдото допринасят увеличените приходи от туризъм (с 51 млн. щ. д.) и намалените разходи на българските граждани за туризъм (с 15.1 млн. щ. д.). Нарасналите приходи от туризъм се дължат основно на значителното обезценяване на лева, което направи по-привлекателен туризма в България. В същото време обаче се запазва сравнително високият относителен дял на лихвените плащания в общия размер на плащанията по услугите (18.3%).

²³ Вж. бел. 18 и 20 под линия.

ТЕКУЩА СМЕТКА НА ПЛАТЕЖНИЯ БАЛАНС

(%)

Източник: БНБ.

Капиталова сметка

През 1994 г. по капиталовата сметка е отбелязано отрицателно салдо от 143.7 млн. щ. д. при положително салдо от 786.5 млн. щ. д. през 1993 г. Еднократните разходи, свързани със сделката по външния дълг с кредиторите от Лондонския клуб, в размер на 716 млн. щ. д. са най-силният фактор, допринесъл за формирането на това салдо.

През годината притокът на средносрочни и дългосрочни кредити от чужбина, получени от правителството и БНБ (без тези от МВФ), нараства с 264.2 млн. щ. д. По отношение на БВП притокът на този капитал се увеличава от 1.2% през 1993 г. на 4% през 1994 г. С получените кредити от МВФ общият размер на получените през годината средносрочни и дългосрочни заеми възлиза на 727.2 млн. щ. д. (7.3% от БВП).

Нарастването на резервите в конвертируема валута на търговските банки с 336.1 млн. щ. д. (в сравнение с 1993 г.) допринася за формирането на отрицателно салдо на капиталовата сметка. Най-силно е нарастването през второто тримесечие – с 233.2 млн. щ. д. вследствие на валутната криза през март 1994 г. и започналия след това процес на валутна субституция.

През 1994 г. плащанията към чужбина по ползвани средносрочни и дългосрочни кредити, включително и към МВФ, възлизат на 150.9 млн. щ. д. (1.5% от БВП). Съществен елемент в капиталовата сметка (както и през предишните години) представляват погашенията с природен газ на задълженията на Русия, произтичащи от споразумението за газопровод „Ямбург“. През 1994 г. те са в размер на 245.5 млн. щ. д.

Преките чуждестранни инвестиции в България през 1994 г. нарастват в сравнение с 1993 г. с 50 млн. щ. д., като най-голям е притокът им през четвъртото тримесечие, когато те се увеличават с 61.1 млн. щ. д.

Общ баланс

През 1994 г. общият баланс приключва с положително салдо от 87 млн. щ. д., докато през 1993 г. то е отрицателно (-290.8 млн. щ. д.). В резултат на това нетните международни резерви на БНБ нарастват с 87 млн. щ. д., а брутните валутни резерви – с около 350 млн. щ. д.

7. Външен дълг

В края на 1994 г. официалният външен дълг на страната е 10.363 млрд. щ. д. Неговата динамика през годината се предопределя от постигнатото споразумение между България и частните банки – кредиторки от Лондонския клуб, от подписания протокол за разсрочване на дълговете към официалните кредитори от Парижкия клуб и от полученото ново нетно кредитиране.

ОФИЦИАЛЕН ВЪНШЕН ДЪЛГ НА БЪЛГАРИЯ В КОНВЕРТИРУЕМА ВАЛУТА

(млн. щ. д.)

Показатели	1992 г.	1993 г.	1994 г.
Общ официален външен дълг	12 087	12 472	10 363
Международни финансови институции ¹	1 099	1 157	1 825
Официални кредитори ²	1 358	1 368	1 408
Търговски банки ³	8 666	8 934	5 137
Кредитори от бившия СИВ ⁴	562	611	1 591
Други частни кредитори ⁵	402	402	402
Външен дълг/БВП, %	144.6	115.4	103.4
Външен дълг/Износ на стоки и услуги, %	234.6	249.9	188.2

¹ МВФ, Световна банка, Европейски съюз, ЕИБ и ЕБВР.

² На двустранна основа. Включва кредиторите от Парижкия клуб и други нови официални кредитори.

³ За 1994 г. – само брейди облигациите.

⁴ Дълг в конвертируема валута към МБИС, МИБ, Полската народна банка и руски търговски банки. Преди сделката по дълга задълженията към руските търговски банки са включени в дълга към търговските банки от Лондонския клуб.

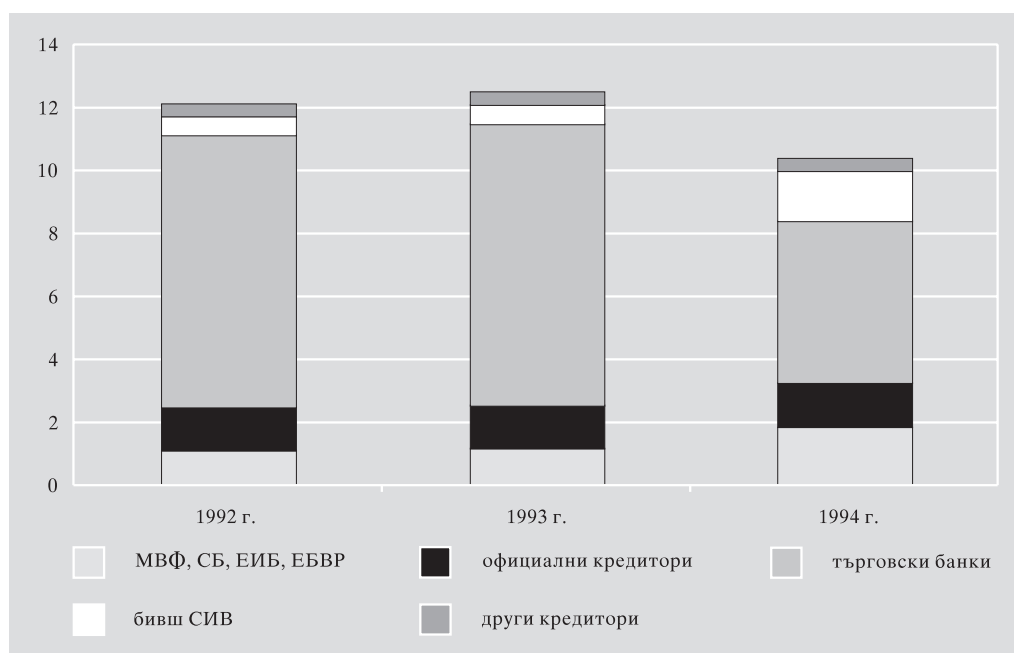
⁵ Облигации.

Източник: БНБ, Булбанк.

В съответствие с подписаното на 29 юни 1994 г. споразумение за външния дълг на България към частните банки – кредиторки от Лондонския клуб, са емитирани брейди облигации в размер на 5.137 млрд. щ. д., от които 36.3% са облигации с отстъпка, 32.3% – облигации с първоначално намалени лихвени плащания и 31.4% – облигации за просрочени лихви.

ОФИЦИАЛЕН ВЪНШЕН ДЪЛГ НА БЪЛГАРИЯ

(млрд. щ. д.)

Източник: БНБ, Булбанк.

Облигациите с отстъпка са със срок 30 години. Главницата ще бъде изплатена еднократно. Лихвите се плащат полугодишно и са равни на ЛИБОР по 6-месечни депозити плюс 13/16%. Главницата е обезпечена със съкровищни ценни книжа на правителството на САЩ.

Облигациите с първоначално намалени лихвени плащания са със срок 18 години. Издължаването им започва 8 години след подписването на споразумението. Лихвите се изплащат полугодишно. През първите две години те са 2%, през третата и четвъртата година – 2.25%, като тяхното нарастване продължава до осмата година. От осмата до осемнадесетата година лихвата е равна на ЛИБОР плюс 13/16%.

Облигациите за просрочени лихви са със срок 17 години. Издължаването им започва 7 години след подписването на споразумението (2001 г.). Лихвите се плащат на всеки 6 месеца и са равни на ЛИБОР плюс 13/16%.

Като част от сделката България изкупи 1.027 млрд. щ. д. от дълга си по цена $25\frac{3}{16}$ цента за долар.

На 13 април 1994 г. бе подписан третият съгласуван протокол за разсрочване на дълговете към официалните кредитори от Парижкия клуб. С него се обхващат падежите на главницата и плащанията на лихви за периода 31 март 1993 г. – 30 април 1995 г.

През 1994 г. страната получи нови средносрочни и дългосрочни кредити в размер на 727.2 млн. щ. д. (7.3% от БВП). От МВФ са получени 334 млн. щ. д., 101 млн. щ. д. от които за покриване на част от първоначалните разходи, свързани със сделката с кредиторите от Лондонския клуб. Цялото средносрочно и дългосрочно кредитиране стана възможно в резултат на действащото през годината стенд-бай споразумение с МВФ.

Независимо от редукцията на външния дълг след споразумението с частните кредитори размерът му остава висок при съпоставянето му както с БВП, така и с постъпленията от износа. През 1992 г. съотношението външен дълг/БВП е 144.6%, а през 1994 г. – 103.4%; съотношението външен дълг/износ на стоки и постъпления от услуги от 249.9% през 1993 г. намалява на 188.2% през 1994 г.

Промени настъпват в структурата на външния дълг. След сключване на споразумението значително намалява относителният дял на задлъжнялостта ни към търговските банки (по брейди облигациите) – от 71.6% през 1993 г. на 49.6% през 1994 г. Вследствие общата редукция на дълга и полученото през годината ново нетно кредитиране от международните финансови институции относителният дял на последните нараства от 9.3% през 1993 г. на 17.6% през 1994 г.

III. Фискална политика

Сложните и противоречиви социално-икономически процеси, протичащи във и извън страната през 1994 г., обусловиха провеждането на рестриктивна фискална политика. Тя зависеше също така от определените от правителството държавни цели и приоритети и постигнатите международни договорености. Започналият процес на съживяване на производството не беше достатъчно силен за установяване на устойчиво макроикономическо равновесие и за преодоляване на финансовата нестабилност в условията на преход от планова към пазарноориентирана икономика. Резките скокове на валутния курс и растящата инфлация наложиха въвеждането и прилагането на строги рестрикции в цялата финансова сфера.

Действията на правителството не допуснаха проинфлационно увеличаване на касовия дефицит и държавният бюджет приключи годината със сравнително по-добри показатели от утвърдените със Закона за държавния бюджет за 1994 г. По този начин фискалната политика не оказва пряк натиск за разхлабване на провежданата парична рестрикция. В същото време обаче БНБ бе принудена да финансира значителни по размер квазифискални дефицити в банковия и реалния сектор, които на практика силно ограничиха възможностите ѝ за поддържане стабилността на лева.

1. Консолидиран държавен бюджет

Със ЗДБ се утвърди част от консолидирания бюджет, включваща републиканския бюджет и трансферите за покриване на дефицита на останалите бюджети, бюджета на социалното осигуряване и бюджета на съдебната власт.

Към 31 декември 1994 г. приходите по консолидирания държавен бюджет, получени чрез приспадане на вътрешнобюджетните трансфери и средствата за финансиране на бюджетния дефицит, възлизат на 219 777.8 млн. лв., или 40.4% от БВП²⁴, а разходите са 249 930.2 млн. лв., или 45.9% от БВП. В края на 1993 г. относителният дял на приходите към БВП²⁵ е по-малък – 36.1%, а на разходите – по-голям (47.1%). Настъпилата промяна в тези съотношения е пряко следствие от възстановената през 1994 г. рестриктивност на политиката на доходите.

При формирането на приходите и разходите по консолидирания държавен бюджет най-голям относителен дял имат приходите и разходите по правителствения бюджет²⁶, съответно 60.6% и 55.7% при отчетени в края на 1993 г. 46.9% и 45.3%. Същевременно се наблюдава намаление през 1994 г. на относителния дял на приходите по бюджета на социалното осигуряване в общия размер на приходите – от 27.3% на 22.7%, и на неговите разходи в общия размер на разходите – от 25.9% на 23.9%.

²⁴ В размер на 543.5 млрд. лв.

²⁵ В размер на 298.9 млрд. лв.

²⁶ Правителственият бюджет включва републиканския бюджет, бюджета на министерствата и ведомствата и бюджета на областните съвети.

2. Бюджетен дефицит

Със ЗДБ за 1994 г. се утвърди размерът на дефицита по републиканския бюджет, който включва разходите за покриването недостига на средства на другите бюджети.

Първичен дефицит/излишък

Изпреварващото нарастване на приходите на републиканския бюджет спрямо разходите му в резултат от провежданата рестриктивна фискална политика в условията на висока инфлация и отлагане компенсирането на доходите през 1994 г. доведоха до генерирането на първичен излишък както по републиканския, така и по консолидирания бюджет, който се запази през целия отчетен период. Към 31 декември 1994 г. той достигна 36 630.7 млн. лв. по републиканския бюджет при разчетен в ЗДБ първичен излишък от 9065 млн. лв. През 1993 г. първичният дефицит, който бе заложен в Закона за изменение на ЗДБ за 1993 г. в размер на 216 млн. лв. по републиканския бюджет, в края на периода възлезе на 5217.4 млн. лв.

Вътрешен дефицит

Положителното първично салдо на републиканския бюджет през 1994 г. не бе достатъчно, за да покрие разходите му, свързани с обслужването на дълга. След отчитане взаимоотношенията на бюджета с вътрешните кредитори в края на 1994 г. се формира вътрешен дефицит в размер на 27 481.6 млн. лв., или 5% от БВП. В сравнение с този през 1993 г. той е намалял като абсолютна сума с 2412.3 млн. лв., или с 8.9%.

Касов дефицит

Касовият дефицит по републиканския бюджет към 31 декември 1994 г. възлезе на 34 043.7 млн. лв., което е 101.1% от приетия със Закона за държавния бюджет за 1994 г. и 6.3% от БВП. В края на предходната година отчетеният касов дефицит представляваше 11% от БВП.

Към 31 декември 1994 г. бюджетът на ДОО и Социалноосигурителните вноски на организирания членове на ТПК приключи с излишък от 279.6 млн. лв., общините – с дефицит в размер на 598.2 млн. лв., извънбюджетните сметки – със салдо за -726.7 млн. лв. Така касовият дефицит на консолидирания държавен бюджет в края на 1994 г. възлезе на 30 152.4 млн. лв., или 5.5% от БВП. В сравнение с 1993 г. той е намалял в абсолютна сума с 2384.5 млн. лв., или с 5.4 пункта в отношение към БВП.

Нарасналата кредитна задлъжнялост на бюджета към вътрешните кредитори доведе до чувствително увеличение на общата потребност от кредитни ресурси.²⁷ Промени настъпват и в нейната структура в сравнение с 1993 г. Към 31 декември 1994 г. общата потребност на републиканския бюджет от кредитни ресурси достигна 107 233.2 млн. лв., от които 28.1% е касовият дефицит, 57.5% – финансовите задължения на бюджета към вътрешните кредитори и 7.2% – бюджетният депозит. През 1993 г. общата потребност от кредитни ресурси беше 68 832.8 млн. лв. – от тях 48% – касовият дефицит.

3. Финансиране на бюджетния дефицит

Операции с чужбина

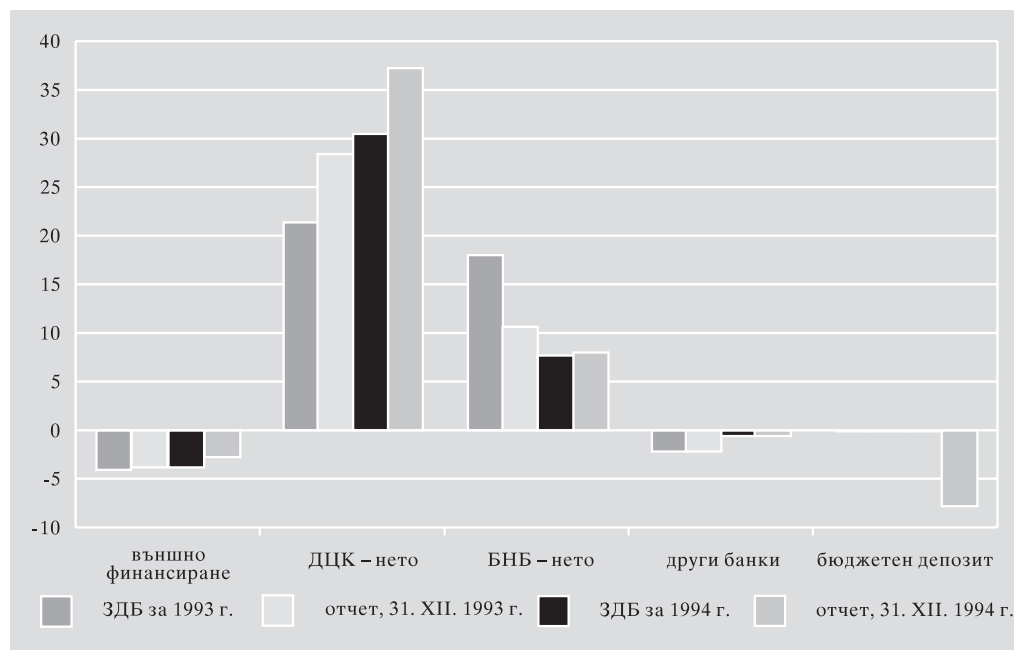
Към 31 декември 1994 г. отчетеният нетен резултат от осъществените операции с чужбина е отрицателен -2749.8 млн. лв., или 73% от предвиденото със ЗДБ (през 1993 г. изпълнението на нетното външно финансиране спрямо ЗДБ е 91.9%). Реализираната през 1994 г. икономия от разходи за обслужване на външния дълг бе използвана за покриване на други разходи на бюджета, поради което тя не доведе до намаляване размера на касовия дефицит в края

²⁷ Общата потребност от кредитни ресурси на бюджета е равна на касовия дефицит плюс намаляването на пасивите към външни и вътрешни кредитори.

на годината. През 1994 г. от републиканския бюджет са платени 1370.1 млн. лв. (111.8% от предвидените със ЗДБ) за погашения по ползвани външни заеми. Разчетените плащания за погашения на салда по клирингови спогодби в размер на 870.1 млн. лв. са изпълнени 100%.

ФИНАНСИРАНЕ НА КАСОВИЯ ДЕФИЦИТ НА РЕПУБЛИКАНСКИЯ БЮДЖЕТ

(млрд. лв.)

Източник: БНБ.

Вътрешно финансиране

Към 31 декември 1994 г. нетното вътрешно финансиране е в размер на 36 793.5 млн. лв., в това число 37 143.6 млн. лв. от операции с държавни ценни книжа (ДЦК), 7404.8 млн. лв. нетно банково финансиране и -7754.8 млн. лв. бюджетен депозит.

Финансиране с ДЦК (нето). През 1994 г. чрез БНБ са реализирани 104 емисии на безналични държавни ценни книжа със съвкупна номинална стойност 95 108.2 млн. лв., в т.ч. 25 емисии на съкровищни бонове, продавани с отстъпка от номинала, 47 на лихвоносни съкровищни бонове и 32 на съкровищни облигации. Към 31 декември 1994 г. в обращение са 81 емисии – 40 емисии на съкровищни бонове и 41 емисии на съкровищни облигации, със съвкупна номинална стойност 71 851.3 млн. лв.

Изпълнението на разчетения със ЗДБ минимален размер на нетното финансиране с ДЦК е 122.3%. Приходите в държавния бюджет от продажбата на ДЦК през 1994 г. възлизат на 91 482.3 млн. лв., което е 1.7 пъти повече в сравнение с предходната година. Направените погашения на ДЦК с настъпил падеж през 1994 г. са в размер на 54 338.7 млн. лв., в т.ч. 28 340.8 млн. лв. погашения на ДЦК, емитирани през 1993 г.

През първите десет месеца на годината аукционите за продажба на ДЦК се провеждат по реда на Наредба № 5 на МФ и БНБ за емитиране на безналични държавни ценни книжа и за реда за придобиването и изплащането им. От ноември МФ промени своята емисионна политика, като на повечето от провежданите аукциони не обявяваше предварително минимално приемливи цени за участие. Поръчките на финансовите институции се одобряваха до достигане на цена, определена от МФ в деня на аукциона, като се разреши също така на провежданите аукциони една финансова институция да придобива до 100 % от предвидените за състезателни поръчки ценни книжа.

Съвкупната номинална стойност на предложените от МФ за емитиране ДЦК през 1994 г. бе в размер на 117 791 млн. лв., като за шест от емисиите предварително не бе обявено количество.

През годината финансовите институции заявиха поръчки за участие в аукционите в размер на 103 516.2 млн. лв. На първичния пазар от финансовите институции бе проявен по-голям интерес към инвестиране в съкровищни бонове, средният коефициент на покритие за които е 0.92. Повечето емисии на съкровищни облигации останаха частично реализирани (среден коефициент на покритие 0.75). Средната годишна доходност през отчетния период за по-голяма част от емисиите е равна на или по-висока от действащия основен лихвен процент.

През 1994 г. значително се увеличиха и сделките с ДЦК на вторичния междубанков пазар. За разлика от 1993 г., когато на вторичния пазар са регистрирани 807 сделки между финансови институции за покупко-продажба на ДЦК в размер на 69 289.4 млн. лв., през 1994 г. са сключени 4444 сделки между финансовите институции за покупко-продажба на ДЦК със съвкупна номинална стойност 523 180.4 млн. лв. Основен участник в операциите на вторичния пазар е БНБ. От общо сключените сделки 4047 са с участието на БНБ на стойност 501 486.5 млн. лв.

Пряко банково финансиране (нето). Изпълнението на прякото банково финансиране (нето), спрямо разчетеното със ЗДБ е 104.7%. То включва 7877.8 млн. лв. нетно финансиране от БНБ и 473 млн. лв. разходи за погашения по дълга към ДСК и ДЗИ.

Съгласно ЗДБ за 1994 г. БНБ можеше да предостави на бюджета дългосрочни кредити в размер до 10 754.8 млн. лв. – нето. Със Закона за изменение на ЗДБ за 1994 г. се разреши на МФ да ползва допълнителен кредит от БНБ в размер до 10 млрд. лв., с което максималният размер на разрешения пряк банков кредит достигна 20 754.8 млн. лв.

Към 31 декември 1994 г. размерът на предоставените от БНБ на МФ дългосрочни заеми за финансиране на бюджетния дефицит възлиза на 14 700 млн. лв. В същото време са направени погашения по дългосрочни заеми в размер на 6822.2 млн. лв. С оглед осигуряването на нормални условия за финансиране на бюджетния дефицит през първото тримесечие на 1995 г. при спазване на основните параметри, характеризиращи фискалната политика, МФ използва разрешените от ЗДБ за 1994 г. източници за финансиране формирането на бюджетен депозит, който изразходва за предстоящите си значителни плащания в началото на 1995 г.

Отчетеното съотношение между използваните през 1994 г. източници за финансиране на бюджетния дефицит е 83.4% от операции с ДЦК (нето) към 16.6% пряко финансиране от финансови институции (нето). В ЗДБ разчетеното съотношение съответно е минимум 81.1% от операции с ДЦК и до 18.9% пряко финансиране от финансови институции (в Закона за изменение на ЗДБ за 1993 г. това съотношение съответно бе минимум 57.4% към до 42.6%, а отчетеното в края на 1993 г. – 77.1% към 22.9%). Увеличаването на относителния дял на ДЦК във финансирането на бюджетния дефицит през отчетния период спрямо предвиденото в ЗБД е положителна тенденция, защото те са не само форма на държавния дълг, но и важен инструмент на паричните и капиталовите пазари, както и необходим ликвиден актив в портфейлите на финансовите и стопанските единици. От друга страна, това предимство се елиминира отчасти поради запазване на тенденцията от последните години основен купувач на ДЦК да бъдат ДСК и финансовите институции.

Към 31 декември 1994 г. номиналната стойност на ДЦК, продадени от финансови институции на нефинансови предприятия и граждани, е 8369 млн. лв., което е с 61.2% повече спрямо отчетените данни в края на 1993 г. С цел увеличаване на небанковото финансиране на бюджетния дефицит от май 1994 г. МФ пусна целеви емисии на ДЦК за граждани и фирми, реализирани чрез първоначално определени финансови институции пласъори. За периода май – декември са реализирани 98 целеви емисии на ДЦК със съвкупна номинална стойност 833.7 млн. лв. През октомври БНБ започна директна продажба на граждани на ДЦК от емисиите в обращение, притежавани от БНБ. За периода до края на годината нетно са продадени на граждани съкровищни бонове